

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research
Cilt: 15 Sayı: 86 Mart 2022 & Volume: 15 Issue: 86 March 2022

Received: Mar 01, 2022, Manuscript No. jisr-22-56018; Editor assigned: Mar 03, 2022, Pre QC
No. jisr-22-56018(PQ); Reviewed: Mar 17, 2022, QC No. jisr-22-56018; Revised: Mar 22, 2022,
Manuscript No. jisr-22-56018(R); Published: Mar 29, 2022, DOI: 10.17719/jisr.2022.56018
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

EKBER ŞAH'IN KURDUĞU DİNİ İLAHİ'NİN, BABÜRLÜ TOPLUMUNDA KARŞILIK BULAMAYIP, TARİH SAHNESİNDEN ÇEKİLME SEBEPLERİ

*THE REASONS WHY THE RELIGIOUS HYMN FOUNDED BY AKBAR SHAH DID NOT FIND A
RESPONSE IN THE MUGHAL SOCIETY AND WAS WITHDRAWN FROM THE HISTORICAL STAGE*

Sadık AMBER*

ÖZ

Babür İmparatorluğu, Osmanlı ve Safevi devletleriyle, aynı vakit dilimlerinde hüküm sürmüş bir Müslüman Türk imparatorluğudur. Babürlü sultanlarından farklı icraatlarıyla öne çıkanlar olsa da en çok dikkat çeken ve hakkında en fazla müspet ve menfi yorum yapılanlardan biri de Ekber Şah'tır. Ekber Şah, siyasi, iktisadi, askeri, kültürel ve dini sahalarda birçok reformlar ve yenilikler yapmıştır. Bu faaliyetler içinde en önemli ve dikkat çeken değişim dini alanda olmuştur. Dini sahadaki değişim de kendini, "Din-i İlahi" isminde yeni bir dinin kurulmasıyla göstermiştir. Bu yenilik ise büyük tartışmaların çıkmasına ve toplumsal hayatta sosyal çalkantıların oluşmasına sebep olmuştur. Bu kadar radikal ve büyük bir işe cüret etmesi ve diğer çalışmaları sebebiyle Ekber Şah, taraftarları nazarında Ekber (en büyük), muhalif ve düşmanları zaviyesinden de Ekfer (en büyük kâfir) sıfatlarıyla değerlendirilmiştir. Kurduğu "Din-i İlahi", bazı sebeplerden dolayı kısa ömürlü olmuş, arzu edilen hedefe ulaşmada başarılı olamamıştır. Başarılı olamamasının sebepleri arasında siyasi, içtimai ve dini birçok sebebin sayılması mümkündür. Bu sistemin nihayete ermesine güçlü katkı sağlayan dini sebepler arasında, genel olarak İslam ulemasını ve hususi olarak da derin birikimi, gayret ve cesaretleriyle bu yeni yapıyla amansızca mücadele eden, İmam-ı Rabbaniyi (k.s.) zikretmek önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Babürlüler, Ekber Şah, Din-i İlahi, İmam-ı Rabbani, Sulh-u Küll.

Abstract

The Mughal Empire was a Muslim Turkish empire that ruled in the same time periods as the Ottoman and Safavid states. Akbar Shah is one of the most notable and the most controversial and negative comments made about him, although there are those who stand out from the Mughal sultans with their different performances. Akbar Shah has made many reforms and innovations in the political, economic, military, cultural and religious spheres. The most important and noticeable change in these activities has been in the religious field. He showed himself in the change in the religious field with the establishment of a new religion called "Din-i İlahi". This innovation caused great controversy and caused social upheavals in public life. Akbar Shah was considered Akbar (the greatest) by his supporters, Akbar (the greatest) by his opponents and enemies, and Ekfer (the greatest infidel) by his lodges because of his daring in such a radical and great work and his other works. The Religion-i-Divine, which he founded, for some reason was short-lived, did not succeed in achieving the desired goal. It is possible to include many political, social and religious reasons among the reasons why it dec not succeed. Among religious reasons that provide a strong contribution to the end of this system, in general, Islamic scholars, and private accumulation as deep, effort and their courage contrary to Islam, relentlessly struggling with this new structure, Imam-I Rabbani (K.s.) it is important to mention.

Keywords: The Mughals, Akbar Shah, Din-i İlahi, Imam Rabbani, Magistrate-u Kull.

*Department: Sosyoloji, Orchid id: 0000-0001-9707-4740, Email id: sadik.amber@gmail.com

1. GİRİŞ

Bâbü Şah tarafından kurulan Bâbürlü imparatorluğu, 1526-1858 tarihleri arasında, Hindistan'a hüküm sürmüş, önemli bir Türk-İslam devletidir. İslami gücün Asya kıtasında inşası ve genişlemesi için, bir vasıta olarak kabul edilen Babürlüler, Hindistan'da medeniyet ve kültürün inkişafına büyük bir katkıda bulunarak, son derecede zengin bir tarihi mirasın intikaline vesile olmuşlardır (Roux, 2015, s. 389).

Bâbürlü İmparatorluğu, dünya siyasetinin gidişatında 332 yıl söz sahibi olmuş ve önemli roller oynamış, dünya tarihinde bilinen en büyük ve en güçlü merkezî devletlerden biridir. Hindistan Kıtası'nın büyük bir kısmını (3,2 milyon kilometre kare) 17. asrın son dönemine kadar yönetmiş ve takriben 100 ile 150 milyon arasında olduğu düşünülen topluluk üzerinde, ciddi bir siyasi otorite meydana getirmiştir. Timur Hindistan'ı, rekabet halinde olduğu iki güçlü devleti; Osmanlı ve Safevî'yi toprak ve imkânları yönünden geçmiş ve onları geride bırakmıştır. Bâbürlüler'i ise malik oldukları alanlar ve yönettiği nüfus yönünden, Çin'deki Ming İmparatorluğuyla mukayese etmek mümkündür (Basuğuy, 2013). Bu imparatorlukta güçlü tesir bırakan sultanlardan biri de Ekber Şah'tır. Ekber Şah, bu imparatorlukta, yarım asır ülke yönetiminde söz sahibi olmuş, yaptığı icraatları sebebiyle, müspet-menfi hakkında en çok söz edilen sultanlardan birisi haline gelmiştir. Ekber Şah'ın taraftarları ve müdafileri, Ekber Şah'ı, *Ekber (en büyük)*, muhalifleri ise *Ekfer (en kâfir)* olarak nitelemişlerdir. Ekber Şah; dini, siyasi, askeri ve iktisadi cihetten Babürlü devletinde ciddi reformlar yapmış ve ülkede halklar arasında barışı kısmen de olsa tesis etmiş ve istikrarı sağlamak için çok büyük gayretler göstermiş bir hükümdardır.

Babür İmparatorluğu sultanlarının Şii olan İran Krallığı ile Sünni olan Osmanlı devleti arasında kalmaları sebebiyle, iki güçten birisini tercih etmeye mecbur kalmışlardır. İran Şah'ı, Şiiilerin, Osmanlı sultanı da Hilafet yoluyla Sünnilerin başı olduklarını kabul etmekteydiler. Ancak, Ekber Şah, iki gücü de kabul etmeyerek, yeni bir sistemle ülkesini farklı bir noktaya konumlandırmayı hedefledi. Önde gelen din adamlarından bazıları tarafından imzalanan, Ekber Deklarasyonu ve politikasını hem Hindistan'da, hem de dışarıda, alakalı bütün taraflara açık bir şekilde duyurdu. Babür imparatoru Ekber Şah, kendisinin herhangi bir inançla özdeşleştirilmesini reddederek, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin hükümlerine itibar etmeyerek ve ilahiyatçılar arasındaki ortak anlaşmalar çerçevesinde, bağımsız bir aydınlanmış hoşgörü politikası izleme kararlılığını ilan etmiştir (Prasad, 2021, s. 34).

Ekber Şah'tan önce de Müslüman padişahlar üç asırdır Hindular üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlar, ancak bunu başaramamışlardır. Çünkü nüfus açısından Müslümanlardan daha kalabalık olan Hindular, çoğunlukla konuşarak anlaşmak yerine, şiddet ve güç yoluyla, Müslüman savaşçıları yenmeye ve neticede kazanan tarafın kendileri olması için çalışmışlardır. Ekber Şah, sürgünde yetişmesinin verdiği mücadele ruhunun sağladığı artılara ve babasının siyasi başarısızlıklarını gözlemleyerek tecrübe elde etmenin verdiği avantajlara da sahipti. Babürlü devletini, Hindular ve rakip Müslümanlar için daha güçlü ve yönetme mevzuunda uygun hale getirmek gerekiyordu. Ekber Şah, yönetimini meşrulaştırmak amacıyla, yasama politikasında, idarede ve toprak geliri sisteminde reformlar yaparak imparatorlukta tüm yönetimi doğrudan emri altına almayı hedefledi (Holland, 2008, s. 32).

Ekber Şah'ı ve yaptığı faaliyetleri daha iyi anlamak için devrin sosyal yapısına bakılması gerekmektedir. Babürlüler devrinde, toplumsal tabakalar, genelde mahalli unsuru oluşturan Hindulardan ve içlerinde Türklerin de bulunduğu, farklı milletlerden olmak üzere, Müslümanlardan teşekkül etmekteydi. Genel nüfusa oranla, sayıları çok az olmasına rağmen devletin neredeyse tüm önemli nokta ve makamları Türklerin kontrolüne girmiş durumdaydı (Bayur, 1987, s. 136).

Ekber Şah'ın idare etme ve dini hoşgörü mirası, liberal vergi politikaları, Hindistan'da Gandhi gibi şahısların ortaya çıkma ve yetişmesinde katkıda bulunmuştur. Ekber Şah'ın belki de en mühim eseri, "dünya üzerindeki bütün sultanlar için hoşgörü bir zayıflık değil, güçlü olmaya bir vasıta"dır" düşüncesi olmuştur. Bu yüzden, ölümünden 4 asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen, insanlık tarihinin, en büyük hükümdarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ekber Şah, halkının çoğunun Müslüman olmadığı Hindistan'da, belirleyici bir rol oynamış, sosyal-politik düzeni iyi bildiğinden, Hindistan'da, dini, siyasetten ayırarak adeta laikliğin temelini atmıştır (Prasad, 2021).

Birçok tarihçi, İmparatorluğun Hindistan'ın tamamına yayılmasını, Ekber'in başarısına atfedildiğini, dolayısıyla da en büyük Babürlü İmparatoru olduğu konusunda hemfikirdirler (Bosworth, 1967). Ekber, Hindu liderlerinin kalplerini kazanmak için çok çalıştı ve tüm dinlere hoşgörü gösterilmesi gerektiğine ve bir yöneticinin görevinin inançları ne olursa olsun tüm inananlara eşit davranmak olduğuna inandı. Ekber'in hükümet mekanizması, birçok Hindu'yu, sorumlu pozisyonlara getirdi ve yönetilenlerin (Hindu çoğunluk), yönetimde önemli bir rol almasına izin verdi. Ekber, Gayrimüslimlere uygulanan vergiye (cizye) de son verdi. Hintliler bu ayrımcı vergiye çok içeriyorlardı ve bu yüzden onu sona erdirmek, Ekber Şah için çok popüler bir hareket olmuştur. Örneğin, Gayrimüslimler, İslam hukukuna itaat etmeye zorlanmadı ve Hinduların kendi kanunları ve kurumları aracılığıyla, kendi yaşantılarını genel yapıya zarar vermeyecek şekilde düzenlemelerine izin verildi. Böylece Ekber Şah, geleneksel İslam'dan koparak, dini hoşgörü politikasını daha da ileri götürme yolunda adımlar attı (B.B.C., 2009).

Ekber Şah, başta Hindu ve Müslüman topluluklar olmak üzere, tebaasını birçok farklı mevzuda aynı noktada değerlendirmek istemiştir. Bu yolla, devletin Hindu ekseriyetine de güven içinde yaşama fırsatı vermek, halkın emniyetini temin etmek, daha iyi bir surette ülkeyi kolay ve problemsiz bir şekilde yönetmeyi hedeflemiştir (Beveridge, 1970). Bu yüzden Ekber Şah, "*Sulhü Küll*" politikası ve felsefi fikirlerini inşa etmiş ve bu kanalla iktidarını sürdürebileceğine inanmıştır. Çünkü Hindistan'da, dinlere dair problemlerin tek çözüm yolunun "*Sulhü Küll*" olduğunu kabul etmiştir (Rishards, 1937). Bu arada Ekber Şah, komutan ve valilerin kendisine itaatini temin ettikten sonra, şahsını Hindistan'daki Müslümanların başı ve bütün şer'i mevzularda karar verici merci kabul etmiş ve İslam âlimlerini kendisine bağlamıştır. Ekber Şah'ın bu uygulamaları başta İngiltere olmak üzere bir kısım devletlerin takip ve arzu ettikleri yöntem idi. Çünkü İngiltere ve diğer devletler bu yolla Müslümanların gücünün kırılacağına ve dolayısıyla da hedeflerine daha kolay ve daha hızlı ulaşacaklarına inanmaktaydılar (Bayur H. , 1987, s. 74). *Dini İlahi'nin* tesisinde İngiltere ve bazı devletlerin yardımlarının olduğunu göz ardı etmemek gerekir. İngiltere'nin ileriki dönemde Babür imparatorluğunda yaptığı iktisadi, siyasi ve askeri faaliyetleri kolaylıkla icra edebilmesinin ve imparatorluğun çöküşünün gerçekleşmesinin arkasında, imparatorluğu oluşturan Müslüman Türk ruhunun zedelenmesi ve orijinalliğini kaybetmesi yatmaktadır.

Hindistan'ı, Babür İmparatorluğu şemsiyesi altında birleştirme misyonunun başarısını sağlamak için Ekber Şah, askeri hareketleri, idari politikadaki değişiklikleri, kültürel ve dini reform oluşumunu içeren çeşitli stratejiler uyguladı. Bunlar, Babürlü yönetiminin tüm tebaasının ayırım gözetilmeksizin, büyük bir rahatlık ve uyumdan yararlanmasını sağlamak ve Hindistan'ı yöneten Babürlülüler'in konumunu pekiştirmek için yapılmıştır (Kulke & Rothermund, 2004).

Ekber Şah, *Din-i İlahi* isminde yeni bir inanç sistemi tesis etti. *Din-i İlahi'nin* kurulma sebepleri arasındaki en önemli faktör, Ekber Şah'ın kişilik faktörüdür. Onun anlayışına göre dinler arasındaki farklılık ve tartışmaların nihayete ermesi, ancak Hindistan'daki tüm dinlerin birleştirilmesiyle mümkün olabilecektir (al-Faқи, 2002). Ekber Şah, karşısında güçlü bir muhalefet olmasına rağmen, bu muhalefete boyun eğmeyerek hedefine ulaşmış ve bir süreliğine de olsa bu yeni anlayışın gereğine göre de toplum dizayn edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yeni din ve anlayış, gerek Müslüman gruplar ve gerekse de Hindular tarafından beklenen ve hedeflenen ilgiyi görmemiş ve bir müddet sonra da tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu yeni dinin hedefine ulaşamaması ve kısa sürede kaybolmasının altında yatan birçok içtimai, siyasi, dini, vb. sebepler

mevcuttur. Bu sebeplerden dini sebeplerin rolü, diğer sebeplerden daha çok ve daha müessir olmuştur. Dini sebepler arasında, genel olarak Sünni İslam ulemasını ve özel olarak, İmam-ı Rabbaninin (k.s.) çalışma ve mücadelesini saymak mümkündür.

Bu çalışma, veri toplama ve analiz etme aracı olarak nitel bir yaklaşım metodolojisini kullanan, tarihsel ve sosyal bir çalışmadır. Verilerin toplanması, doküman taraması yoluyla yapılırken, verileri analiz etmek için tarihsel inceleme, içerik analizi ve kaynak yorumlama metotları kullanılmıştır.

2. EKBER ŞAH'IN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE BİR KISIM ÖNEMLİ İCRAATLARI

Hindistan'da, 1508-1556 senelerinde hayat süren Ekber Şah'ın babası Hümayun Şah, iyi bir tahsil görmüş, dini bilgiler yanında geometri, cebir ve özel alakasının da olduğu astronomi dersleri almış, ayrıca harp sanatı ve devlet yönetimi mevzuunda tedrisat görmüş bir kişiydi. Hümayun Şah, Babür Şah'a son derece bağlı, tebaasını seven ve cömert bir insandı. Saltanatı boyunca karşısına çıkan bütün sıkıntıları yalnız başına ve metanetli bir şekilde yenmeye çalışmış bir hükümdardı (Konukçu, 1998). Hümayun Şah, 1556'da bir düşme sonucu vefat etti. Bu acı haber, oğlu Ekber Şah'a haber verildi. Osmanlı sultanlarında teamül haline geldiği gibi, biat gerçekleşinceye kadar vefat haberi, bazı sebeplerden dolayı, bir aydan daha fazla süre gizlendi, kısmi düzen sağlanınca da (Merçil, 1991) oğlu Ekber, 24 Ocak 1556 senesinde 14 yaşında iken, çok hassas bir şekilde Babür tahtına çıkmış oldu (Bakar, 2000). Ebu'l-Feth, Celalu'd-Din ve Ekber olarak da bilinen Ekber'in gerçek adı Muhammed'dir. Ekber Şah, *Ekber* ismiyle daha çok tanındığından, *Ekber* sözü, onun için eşanlamlı bir isim gibidir. *Ekber* ismi *en büyük* anlamını taşımaktadır (Hamka, 2006). Ekber'in, Babür ordusunu seferber etme ve Hindu krallıklarını birer birer, hiç mağlup olmadan fethetme yeteneği, ondan önce hiç kimsenin elde edemediği bir başarıydı. Bundan dolayı Ekber, en büyük Babür hükümdarı olarak tanındı ve '*Büyük Ekber*' unvanı verildi (Hintze, 1997).

Ekber Şah, 14 Ekim 1542'de dünyaya geldi. Babası Hümayun Şah, annesi ise, aslen İranlı olan Hamîde Bânû'dur. Çocukluk dönemi, Hümayun'un Sûrî hanedanının yöneticisi, Şîr Şaha yenilip İran'a iltica ettiği zamana denk geldiği için, çocukluğunu babasıyla beraber geçiremedi. Ekber'in maddi ve manevi terbiyesinde, Hümayun'un kıymetli komutanlarından atalığı Bayram Han'ın tesiri büyüktür. Ekber Şah, güzel sanatlara, harp taktiklerine ve liderliğe ilgisi yüksek olduğundan, bu sahalarda dersler alıp kendini yetiştirdi. Ancak çok zeki ve anlayışlı olmasına rağmen okuma-yazmaya hiç alaka duymadı. Bununla beraber âlim, edip ve ehli tasavvuf olanların sohbet halkalarında tecrübelenerek geleceğe hazırlandı ve kudretli bir fert olarak temayüz etti. Hümayun 1555'te, elinden çıkan yerleri tekrardan almaya gayret ederken Şehzade Ekber de yanındaki kuvvetlerle Hümayun'a yardımcı oluyordu. Pencap ve Agra'da, Afgan tesirinin kırılmasından sonra Hümayun, Bayram Han'ın atabegliğinde Ekber'i Pencap vilayet valiliğine atadı. Burada Ekber, büyük bir başarıyla gönüllerini kazandığı yerli halkı, yeniden Bâbürlüler'in kontrolüne aldı (Konukçu, 1994).

Çocukluk döneminde bazı sebeplerden okuma-yazma mevzuunda sağlam bir tahsil görememiş olan Ekber Şah, güzel sanatlar, din, felsefe ve her türlü inanç mevzularına son derece alaka duymuş, tüm dinlerin ileri gelen âlimlerine, tarih, edebiyat, din ve diğer sahalarda münazara fırsatı vererek, onların fikirlerinden istifade etmeye çalışmıştır (Agrawal, 1986). Çok genç yaşta imparator olduğu için Ekber'in bilgi ve becerileri öğrenmek için fazla zamanı yoktu. 5 yaşındayken babası tarafından, ona, okuma-yazmayı öğretmesi için bir öğretmen atandı. Okuma-yazmaya alakası zayıf olduğundan okuma-yazmayı öğrenememesi sebebiyle, sık sık öğretmen değiştirilmek mecburiyetinde kalındı. Okuma-yazma becerisine sahip olmadığından dolayı Ekber Şah, arzu ettiği şiiri ya da kitabı yanındakilerden birisinin okumasını arzu etmiş, bu sahadaki ihtiyaçlarını bu yolla gidermiştir. Bununla birlikte Ekber, sporda, savaş silahlarıyla meşguliyette çevik ve donanımlıydı (Qureshi, 1987).

14 yaşında sultanlığa geçen Ekber Şah, babası Hümayun Şah öldüğünde, Bayram Han ile beraber Pencap'ta bir yerleşim yerindeydi (Ali, 1968). Ekber Şah'a gereken desteği veren Bayram Han, Delhi'de muazzam bir merasim düzenletmiş, 14 Şubat 1556'da Ekber Şah'ı tahta oturtarak, Delhi Cuma Cami'sinde ismine hutbe okutmuştur (Smith, 1919). Ekber Şah, kendine yardımcı olan Bayram Han'a daima güvenmiş,

lakin kendi otoritesine gölge düşürücü davranışlarının olduğunu da fark etmiştir. Bayram Han'ın Ekber Şah'a yakınlığı, saraydaki nüfuzu, yönetimde mutlak güç kullanması, memurlarını mühim noktalara getirmesi, halkın ve ileri gelenlerinin Sünni olması yanında Şii olması, ileri gelenler tarafından sevilmemesine ve Hükümdar tarafından mesafe koyulmasına sebep olmuştur. Şii birisinin, bu derece güçlü nüfuza sahip olması, Sünni ekseriyet tarafından hata olarak görülmüş, Ekber Şah'a huzursuzluklarını izhar etmeye başlamışlardır. Bayram Han'ın Ekber Şah üzerindeki tesirini tenkit eden asiller, durumun vahametini hissederek, bazen sultanın güçlü otoritesini görmezden gelmiş, buna karşı durduklarını açıkça ifade etmişlerdir (Khan , 1973, s. 59-64). Ekber Şah'ın, Bayram Han'a idari faaliyetleri terk etmesinin ve onun idarede dört yıl kalmasının sebebi; Ekber Şah'ın, devleti yönetemeyecek kadar küçük yaşta olması ve tecrübesinin de kifayetsizliği sebebiyledir (Haig, 1928). Bayram Han, İran siyasetinde olduğu gibi Hindistan'da da etkili olmuştur. Bayram Han'ın çok taraflılığı yanında güçlü siyasi bir rol model oluşunun en açık göstergelerinden biri, Sünni İslam'ın tesirli olduğu Babürlülere Hanedanlığında, Şii itikada sahip olmasına karşılık bürokratik sistemin en tepesine çıkmış olmasıydı (Şahin, 2019). Ekber Şah'ı etkileyen Bayram Han'ın iktidarı 1556'dan 1560 senesine kadar 4 yıl sürmüş ve sonrasında azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir (Smith, 1919, s. 45). Bayram Han, sürgün sonrası hac yolunda suikasta maruz kalmış ve vefat etmiştir (Corlier, 2011, s. 152-159).

Ekber Şah, hızlı ve bol mücadeleli bir hayat yaşadıktan sonra, 1603 yılında dizanteriye müptela olmuş, hastalığı hiçbir tedavi olumlu yanıt vermemiş, hastalığının ağırlaşması sebebiyle de konuşma kabiliyetini bile kaybetmişti. Uzun vakit komada hayat süren Ekber Şah, 26 Ekim 1605 senesinde vefat etmiştir (Qureshi, 1970). Bazı eserlerde Ekber'in vefat nedeninin 22 gün devam eden ishal hastalığı olduğu ifade edilmektedir (Bayur, 1987, s. 158). Ekber Şah'ın vefatından sonra, dini idare işleri Han-ı A'zam, Aziz Köledas'ın eline geçmiştir; bu zat "*Din-i İlahi*" ye giren, yüksek dereceli beylerdendi. Ekber 'in vefatıyla tahta oğlu Cihangir (Selim) geçmiştir. Ekber 63 sene ömür sürmüş ve takriben 50 yıl idarede kalmış, Hindistan'ın tarihine "*Arş Aşyani*" ismiyle geçmiştir (Bıyıktaç, 1941).

Ekber Şah'ın önceleri dindar, muhafazakâr bir Müslüman olduğuna dair birçok işaret vardır. Beş vakit namazı cemaatle kılar, sık sık ezan okur ve bazen de saray camisini bile kendisi süpürürdü. Bazı âlimlere o kadar büyük bir saygı duyuyordu ki, ayakkabılarını bile getirir ve ayaklarının önüne koyardı (Badauni, 1990, s. 127). Ancak sonradan durum değişti. *Din-i İlahi* gibi bir din kuran Ekber Şah, kararları ve tatbikatları sebebiyle, İslam anlayışına göre mürtet hükmünü hak ediyordu. Ekber Şah, İmamı Rabbani (k.s.) gibi güçlü bir mütefekkirin ve mutasavvıfın nasihatlerine kulak vermemiş ve İslam'a karşı çok büyük yanlışlar yapıp küfrü mucip icraatlar da bulunmuştur. Ancak son dönemlerinde pişman olup tövbe etmiş, kelime-i şهادet getirmiş, yanında Yasin-i Şerif okunmuş ve öldükten sonrada İslami kaidelere göre defnedilmiştir (Cihangir Şah, 2013). Bazı kaynaklarda da Ekber Şah'ın birçok ciddi yanlışları olmakla beraber, hayatını bir Müslüman olarak yaşadığı ve İslam dininin taleplerine uygun olarak davrandığı, *Ayin-i Ekberi*, *Ekbername* ve Cihangir vasıtasıyla kaleme alınan *Tüzük-i Cihangiri* eserlerinde işaret edilmektedir (Halıcı, 1995, s. 95).

Cihangir devrinde, Ekber Şah'ın, Hinduların lehine Müslümanların aleyhine ortaya koyduğu, pek çok kanun ve tatbikata son verilmiş, Şii ve Hinduların, teamül haline gelen, devlette istihdam politikası sonlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak Hintlilerin iyi niyetinden faydalanan İngilizlerin ticari imtiyazları durdurulamamış, hatta kendi yasaları ve inançlarına göre yönetilme hakkı bile elde etmişlerdir (Bayur, 1987, s. 187,191). Cihangir'le başlayan bu çözülme süreci Evrengzip'le devam etmiş ve Evrengzip Ekber'in sistemine en fazla zarar veren hükümdar olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Çünkü o, Hindistan yönetimini, imparatorluğun Müslüman âlimlerin yargısıyla yönetildiği, köktenci bir Müslüman vizyonuna geri döndürmeye çalıştı. Ekber, Hindistan'da etkili bir yönetim oluşturmada o kadar başarılıydı ki, Babürlüler'in çöküşünden sonra bile, Babür yönetimi köylülerin gözünde hâlâ meşruiyeti devam ediyordu. 1857 savaşında, İngilizlerin Hindistan alt kıtasını kontrol altına almasından sonra, bir İngiliz subayı, son Babür İmparatoru'nun oğullarını öldürmüş ve az bir güce sahip olan mevcut hükümdarı Burma'ya sürgün etmiştir. Bunun sebebi ise, Babürlüler tarihte büyük icraatlar yaptıklarından aynı güce tekrar kavuşabilir korkusunu yok etme arzusudur (Holland, 2008, s. 34).

2.2. Ekber Şah'ın Önem Arz Eden Bazı İcraatları

15 Mart 1564'te Hindu'lara din özgürlüğü vermek için, en devrimci adım olarak; cizye kaldırıldı. Ancak, cizyenin kaldırılması, Babürlüler'i ekonomik açıdan ciddi sıkıntıya soktu. Ekber, tebaası arasında din temelinde ayrımcılık yapmadı, bunun yerine, halkına tarafsız davranmayı hedefledi. Ekber Şah'ın cizyeyi kaldırmasına Müslüman yardımcılarını karşı çıktı ve İslami siyasetin asırlık geleneğini ihlal ettiği gerekçesiyle sert bir şekilde eleştiriye maruz kaldı. Ekber, muhalefete sabır ve cesaretle karşı çıktı ve Ocak 1562'de Amber'den ilk Rajput prensesleriyle evlenme yoluna gitti ve Rajput savaşçıların gönüllü hizmetçilerini akrabaları olarak atadı. Nisan 1562'den bir süre sonra bir kararname çıkararak, düşman kampındaki kadın ve çocukların hiçbir şekilde Babür orduları tarafından esaret altına alınmaması kararını verdi. Bu, Hindistan'ın Müslüman bir hükümdarı tarafından tamamen insani kaygılarla atılan türünün ilk adımıydı. Görünüme göre geleneksel İslam hukuku ve uygulamasına aykırıydı. Ekber, bu asil jesti için halktan, özellikle de gayrimüslimlerden büyük alkış aldı (Prasad, 2021).

Hukuk alanında, Ekber Şah, Müslümanların yargısına başvurma geleneğinden uzaklaştı ve *Sulh-i-Küll* politikasına yöneldi. Buna göre, Müslümanlar ve Hindular, yasaya göre eşit hale geldi. Babür İmparatorluğu'nun tebaası, dinlere girme veya dinlerden dönme konusunda da özgürdü. Ekber, emperyal yönetimi için verimli mansabdari¹ sistemini oluşturdu. Her imparatorluk görevlisi bu sisteme dâhil edildi ve statüsü, onun Ekber'e yakınlığını ve toplumdaki konumunu belirledi. Hiyerarşik mansabdari sistemi, dinden bağımsızdı ve yönetimdeki herkes dini bir hiyerarşi ile değil, doğrudan Babür sultanı ile özdeşleşmek amacıyla hizmet etti. Bu sistemde, padişaha daha yüksek saygı, imparatorlukta daha yüksek statü ile eşanlı hale geldi. Bu yolla, Ekber Şah'ın astları, imparatorluk genelinde padişahın ihtişamının görünür bir temsilcisi ve hatırlatıcısı haline geldi (Holland, 2008, s. 33).

Ekber, kimsenin ırkına ve dinine bakmaksızın, tüm Hindistan halkının özgür olduğuna ve özgür yaşaması gerektiğine inandığı için böyle bir önlem aldı. Ekber ayrıca Hindular tarafından uygulanan *Sati* ritüellerini anlamsız bir uygulama olarak kabul ederek, şiddetle yasakladı. *Sati*, bir dul kadının ölmüş kocasıyla birlikte yakıldığı geleneksel bir Hindu ritüeliydi (Ishak, 1992). Ekber'in Hindistan'ı tek bir Babür İmparatorluğu yönetimi altında, birleştirme başarısı, onu Babür tarihinin en büyük liderleri arasına yerleştirse de bazı politikaları, Hintli Müslümanların ciddi öfkelerini çekmiştir (Jamsari, ve diğerleri, 2017).

Ekber Şah döneminde, farklı din müntesiplerine tatbik edilecek muhtevaya sahip olmakla beraber, İslam dinine uygun olmayan birçok kanun yürürlüğe girdi. Mevzubahis olan kanunlar gereğince, herkesin arzu ettiği dine girmesine, dinî görevlerini ifa edip ibadethane inşa etmesine, faizle borç alınıp-verilmesine, eğlence mahallerinin ve kumarhanelerin devletin gözetiminde açılmasına ruhsat verilmiştir. Şarap içme yasağı kalkmış ve devlet eliyle içki satılan dükkânlar açılmıştır. Lakin sarhoş olup hadise çıkarana ağır müeyyidelere çarptırılmış, eğitim mevzuunda da yeni kararlar alınmıştır (Bayur, 1987, s. 132).

Ekber Şah'ın faaliyetlerini iki döneme ayırabiliriz. 1. dönemi saltanatının 5. senesinden 26. yılına kadar geçen vakittir ki, bu devrede Ekber, idarî reformlar yapmak ve her bakımdan duruma hâkim olmak için çalışmakla meşgul olmuştur. Bu devrede kendisini halife olarak göstermekte ve paralara *Dar'ül-Hilafe* ibaresini koymakta olan Ekber, kendini Hindistan Müslümanları için dinin başı olarak duyurmuştur. 2. devre ise saltanatının 26. senesinin sonunda başlamıştır. Bu vetirede, Müslümanlar için İslam dinini, Hindular için ise Hindu dinini, ıslah ettiğini izhar ederek, onlar için oluşturduğu yeni bir dini sistemi ve yeni bir dini inşa etmiştir (Ebu-l Fazl Allâmî, 1987, s. 62-63).

Ekber Şah, Babürlüler'in ve kendinin büyüklüğünü göstermek için Rumeli, Hicaz ve Anadolu gibi Osmanlı devletinin Türkçe konuşan noktalara varıncaya kadar ihtiyaç sahiplerine yardımlarda bulundu. Asıl maksat; Hicaz bölgesini de da bu tarz vasıtalarla kazanmak ve toprağını büyütmektir (Bayur, 1987, s. 178). Ekber Şah, Müslüman olsun ya da olmasın, kadın erkek, halkına eğitimde eşit fırsatlar sağlayarak entelektüel söylemi teşvik etmiştir. Ayrıca Ekber, ayırım gözetmeyen, farklı ırk ve dinden insanları memnun eden ve rahatlatan çeşitli politikalar uygulamaya koymuştur. Bunların içerisinde yeni bir dini anlayış olan *Din-i İlahi*'nin etrafa duyurulması, sanata ve sanatçılara yardım edilmesi ve teşvik bulunması da vardı. Eğitim görenlere burs gibi yardımlar sunuldu ve daha az şanslı olanlara ücretsiz eğitim verildi. Bunun yanı sıra, Ekber'in sarayındaki kadınlara özel bir vakıf kurdurduğu, kadınların eğitimine de özel önem verdiği anlaşılmaktadır (Ishak, 1992).

¹**Mansaptar:** Yönetimin farklı noktalarında, belli bir maaş veya gelire mukabil toprak verilmesiyle vazife yapma manasındır, Babürlü bürokrasisinde çalışan askerî ve sivil vazifeliler belli bir rütbe (mansab) ve dereceye tabi tutulmuş bir teşkilâtlata sahiptir.

Ekber Şah, yönetimde eşitlik politikası gütmüş; idari konularda da tebaasını ırk ve dinden bağımsız olarak hak ve konumlarında eşit görmüştür. Ekber, birçok Hindu soyluyu, önemli politika yapma ofislerine yerleştirdi. Örneğin Ekber, Amber'de bir Hindu prensi olan Bhagwan Das'ı ordu komutanı olarak atadı. Ekber, Babür ordusu için birkaç muharebe kazanmasındaki hizmetlerinden dolayı onu Emir'l-Ümara unvanıyla onurlandırdı (İshak 1992). Ekber ayrıca, Hinduuları hükümetinin vergi tahsildarları ve maliye memurlarının görevlerine de atadı (Richards 1981).

Sosyal açıdan bakıldığında, Ekber Şah, çok eşlilik uygulamasını, sağlık ve kişisel barış için bir sıkıntı oluşturduğundan, çok eşliliği yasaklayan yasalar çıkardı. Hatta çok eşliliğin, evliliğin bozulmasının ana kaynağı olduğunu ve bu nedenle toplumda problem oluşturduğu görüşündeydi. Ekber, ırksal bütünleşme ve uyum adına inançlar arası evlilikleri teşvik etti. Kendisi 1562'de Amber Kralı'nın kızı olan bir Hindu Rajput² prensesi ile evlenerek bu konuda örnek teşkil etmiştir (Gascoigne, 1976).

3. EKBER ŞAH'IN DİN-İ İLAHİ'SİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE DİN-İ İLAHİ'NİN HUSUSİYETLERİ

3.1. Din-i İlahi'nin Ortaya Çıkışı

Hindistan, uzun tarihî geçmişi ve büyük coğrafyasıyla, pek çok anlayışı ve dini kendinde barındırmayı başarabilmiş bir bölgedir. Bugün Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm de Hindistan menşe'li dinlerdendir. Zamanla, Yahudilik, Hristiyanlık Zerdüştlük ve İslam'ın da intişar ettiği Hint Yarımadası'nda, ayrıca muhtelif kabile dinleri de varlığını sürdürme imkânı bulmuştur. Orta Asya'dan gelip Hindistan'ı da etkisi altına alan, dinî müesseseler arasında; Nakşibendiyye, Şüttâriyye, Revşeniyye, Çiştîyye, Bhakti, Sühreverdiyye tarikatları sayılabilir (Nizami, 2009, s. 86).

Gençlik devresinde, dikkatli ve mutaassıp bir Müslüman kimliğiyle maruf olan Ekber Şah (Hodgson, 1995, s. 68), ileriki yaşlarında, İslâm harici akidelere alâka göstermeye başlamış ve Hindistan'daki Parsi (Zerdüşti) cemaatinin önderi Dastur Mahyarji Rana'yı saraya davet ederek, Zerdüş inancını anlatmasını talep etmiştir (Eraly, 2007, s. 34). Ekber Şah, 1575'ten bil itibar Hindistan'da var olan her türlü dinin temsilcilerin *İbadet Hane* ismi verilen mekâna, müzakere ve fikir teatisinde bulunmak üzere sarayda ağırlamıştır (Streusand, 2011). Ebu'l-Fazl Allamî'nin (1551-1602) beyanına göre, mutasavvıf, mütekellim, hukema, fukaha, Sünnî, Şii, Brahman, Hristiyan (Nasara), Yahudi, Sabî (Pagan), Zerdüşti, hâsılı bütün inançlardan mütefekkir ve âlimler bu toplantılara çağrılmış ve Ekber Şah'ın meclisinde, inançlarına dair görüşleri rahat bir şekilde beyan etmişlerdir (Bıyıktay, 1941, s. 80). Nakledildiğine göre, müzakerelerde Portekizli rahiplerden ve Cizvitlerin Hindistan'daki yöneticilerinden Antony Monserrate de bulunmuş (Neill, 2004, s. 403-404), kendi inançlarından başka inançlara yönelik en sert açıklamaları da onlar ortaya koymuştur (Hodgson, 1995, s. 76).

Ekber Şah, ilk olarak, İslam kanunlarının tatbikini isteyen ve bekleyen Müslüman liderleri, siyasi otoritesinin gücüyle kendinin koyduğu kanunlara uymalarına icbar ederken, Hindu'lara da ibadet yerlerini onarma, hatta yenisini yapma ruhsatı vermiştir. Ekber'den şeriatı sert bir şekilde yorumlama ve uygulamasını isteyenlere cevabı ve muamelesi ise daha radikal ve sert olmuştur: Zorla İslam dinine girmiş olanların dinlerine avdetlerine izin vermiştir. Bunlara ilaveten savaş esirlerinin köleleştirilmesini, Gayrimüslim esirlerin, kendi onayları alınmaksızın, cebren Müslüman yapılmasını da men etmiştir (Gordon, 1986, s. 90).

Ekber Şah dönemindeki toplantıların ana maksadı; Ekber'in gönlündeki sentez dinin teşekkülünü gerçekleştirmektir. 1580'lerden başlayarak, bütün inançları birleştiren, bir senkretik (karma) din kurma gayretinde olmuştur. Ekber'in kurduğu dinin temel akidesi: "Dünyayı yaratan tek bir ilah mevcuttur, bütün inançlar yaratıcıya ulaşmada muhtelif metotlar kullansa da hepsi aynı maksada matuf çalışmalardır". Bundan dolayı bütün beşeriyetin bir noktada buluşarak, *Sulhu Küll'ü* gerçekleştirmeleri gerekmektedir ve bu da mümkündür (Hodgson, 1995, s. 79). Genelde bütün beşeriyeti, özeldi ise Hindistan toplumunu, tek bir *İlah* akidesiyle bir araya getirme ve dinlerin harmanlanması manasına gelen *Din-i İlahi*'yi müesseseleştirme düşüncesini hedeflemiştir. Bu terkinin oluşma vetiresinde Ekber Şah, Sofi Ebu'l-Fazl Allamî'nin "*dünyada tamamıyla hatalı olan bir inanç tarzı yoktur*" sözünden ilham alarak "*her inançta hatalı bir yön de vardır, dolayısıyla mükemmel ve kabul edilmeye mecbur bir din yoktur*" fikrine işaret etmek istemiştir. (Jaskson, 2012, s. 159). *Din-i ilahi*, nasıl ki göklerde tek bir ilah mevcutsa, dünyada da insanları birleştirecek bir faktör olarak bir sultan olmalıdır ve bu sultan da Ekber Şah'tır (Jaskson, 2012, s. 161) anlayışını takip etmiştir.

²Rajput: Rajput, Hindistan'ın kuzey bölgesinde savaşçı Hindu kastının bir üyesidir. Bunlar genel olarak Rajasthan, Madhya Pradesh ve Uttar Pradesh'te yaşarlar. "Rajput" sözü anlaşılabilir bir *raja* veya "sultan" ve "oğul" manasına içeren *Putra'dır* (Greelane, 2022).

Ekber Şah, Babürlüleri'nin (1525-1858) üçüncü, en sofistike ve en başarılı İmparatorudur (1556-1605). Onun idaresi altında pek çok ilkler vardır. Bunlar arasında farklı dinlere saygıda eşitlik, *kastçılığa*³ karşı duruşu ve en önemlisi dinler arası tartışmaları sonlandırma hedefidir. İmparatorluğunun önde gelen dinlerinden, birçok din âlimini dinledi ve hiçbir dinin tamamen ve münhasıran doğru olmadığına karar verdi; *Din-i İlahi* isminde bir din geliştirdi. "Evrensel hoşgörü" politikası altında ırksal hoşgörü ve din özgürlüğünü garanti altına aldı ve laikliğin sembolünü oluşturdu. İslam dini zaviyesinden bu bakışı sakattı ve dinden çıkmaya eşdeğer inançlardı. Ancak yukarıda da temas edildiği gibi, sonraki süreçlerde, tekrar İslam'la irtibat sağladığı görülmektedir ve İslami açıdan da imanla gitmesi ümit edilebilir.

1560'tan 1575'e kadar olan süreçte Ekber Şah, Müslüman âlimlerin görüşlerine sık sık başvurma politikasını güttü. Onu, sık sık kâfirlere ve bidat ehline karşı sert olmaya teşvik ettiler. Badauni'ye göre, bu aşamada Ekber Şah, İslam âlimlerine toprak bağışı şeklinde, bol bol lütufta bulunmasına da tanık oldu. Ekber'in bu dönemdeki kişisel inançları ve sosyal tercihleri hakkındaki kanıtlar kuşkusuz sorunludur. Ekber Şah'ın bazı hareketleri de problemlidir. Yukarıda da temas edildiği gibi, Sünni din adamlarına tazim için, onlardan birinin ayakta durmasını çıkarmasına yardım etme jesti buna örnek gösterilebilir (Badauni, 1990).

Ekber Şah, gençliğinden bil itibar Sünnilerin dışındaki fertleri, fikirleri ve tatbikatları saraya sokmaya başlamıştır. Ekber Şah'taki bu anlayışın oluşmasında ilk dönemde annesinin, Bayram Han'ın ve bazı Şii kişilerin tesiri büyüktür. Ekber Şah'ın sonraki süreçte heterodoks⁴ akidelerine dikkat kesilen analizciler, Ekber Şah'ın bu davranışı tercih etmesini, Müslüman ve Gayrimüslim eklektik ve karizmatik bazı sofilerden ilham yoluyla elde ettiği savını kabul etmişlerdir (Fisher, 2020, s. 177-175). Ekber Şah, 40 yaşına gelinceye kadar, Sünni anlayışı benimsemiş, kısmen Hindu adetlerini himaye etmiştir. Atalarının benimsediği, geleneksel Sünni akideyi kabullenen Nakşibendi anlayışını, açıkça politika yapmaktan uzak duran, Çiştîye tarikatına kaydırmıştır (Fisher, 2020, s. 179).

Ekber Şah'ın yeni bir sistem inşasına başlamasının sebepleri arasında, kendisinin İslam öğretilerinde iyi derecede donanımlı olmaması ve bu sebeple kendini yetiştiren, şeyh ve danışmanları tarafından teşvik edilen tasavvuf öğretilerinin kolayca tesir altında kalabilmesi zikredilebilir. Mübarek, Ebu Fadl ve Mir Abdül-Latif, Ekber Şah'ı etkileyen kişiler arasındaydı (Thohir & Kusdiana, 2006). Ekber Şah, saltanatı döneminde, sarayını, Batılı seyyah ve din adamlarına açmış, bu yolla Hint dünyası haricindeki kültür ve medeniyetlerden de malumat sahibi olmaya çalışmıştır (Alam, 2009).

Dini İlahi'nin kurulmasındaki diğer bir faktör ise âlimlerin görüşlerindeki farklılıklarından kaynaklanan sorunlardır. Ekber, dini görüşlerdeki anlaşmazlığın çıkardığı sorunların üstesinden gelemeyeceğini düşünüyordu ve bu konularda son sözü söyleyecek yetkili bir şahsiyetin olması gerektiği kanaatine sahipti. Bu nedenle Ekber, kendisini âlimlerden daha yüksek bir mevkie yükseltmek için, kendi kendini *el-İmam el-Adil* olarak kabul etti. Bu tür kararlar yalnızca kendisini dini otorite olarak konumlandırmak ve ulemaya boyun eğdirmek amacıyla yapılmıştır (Kulke & Rothermund, 2004).

Felsefeye yoğun ilgi duyan Ekber Şah, siyasi mevkiini sağlamlaştırmak ve halkın arasında yeni bir anlayışa ulaşmak için, *Din-i İlahi* olarak bilinen yeni bir din fikrini ortaya attı. Bu yeni din anlayışı İslam, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve Yahudiliği Hinduizm terkip eden yeni bir anlayıştı. Ekber, İnsanlar arasındaki krizleri engellemek için, din birlikteliğinin sağlanmasını ve böylelikle toplumun uyum içinde yaşayabileceğine inanıyordu. Ayrıca o, bu görüşü kabul görürse, insanların rahat ve lüks bir hayat süreceğini ve Ekber Şah'a itaat eden ve bağlananların çoğalacağını hedeflemekteydi (Ishak, 1992). Ekber Şah kuracağı yeni dinle, milletleri birleştirmesini ve uzlaştırmasını hedeflemiştir. Ekber, bu istikamette ilk iş olarak, İslamiyet'i resmi din olmaktan çıkarmış ve onun başka dinlere karşı galip rolünü, yok etme yoluna gitmiştir (Bıyıktay, 1941, s. 80).

³**Kast Sistemi:** Hindistan'da görülen ve doğum temelinde ortaya çıkan sosyal tabakalaşma sistemi. Kast sisteminde, kişinin içine doğduğu kast, gelecekteki yaşamını belirler. Kişilerin başka bir kasta geçmeleri mümkün değildir. Her birey ait olduğu kasta göre, doğumundan ölümüne dek belirli ayrıcalıklara, görevlere, hak ve sorumluluklara sahiptir.

Kast sisteminin yukarıdan aşağıya sıralanışı (Tarihi Bilgi.org, 2022):

1. Brahman (Rahipler)
2. Kshatriyas (Savaşçı, asker, şef, soylular)
3. Vaishya (Tüccar, çiftçi ve zanaatkarlar)
4. Sudra (Köylüler ve hizmetkarlar)

⁴**Heterodoks:** (Lügati, 2022)

1. İslâm Temel akide ve esaslarına zıt olan: "Heterodoks mezhep."
2. Kabul gören herhangi bir fikre anlayışa muhalif olan: "Heterodoks doktrin."

Din-i İlahi öğretilerini güçlendirmek ve yaymak için Ekber, Fetihpur Sikri'de 1575'te *İbadet Hane* adı verilen, dinler arasında tartışmaların ve münazaraların yapıldığı bir mekân inşa ettirdi. Sık sık farklı dinden aydın kişileri dini konuları müzakere etmeleri için bu mekâna davet ederdi (Khwaja, 1973). Bu mekâna çağırıldığı kişiler arasında, Sünni âlimler ve Seyitler de vardı. Muhtelif Sünni fıkıh ve fikir temsilcileri arasında şiddetli müzakereler icra edilirken Ekber, aralarda dolanıp konuşulanları dinliyor ve sorular tevcih ediyordu. Bir defasında "*Müslüman bir erkek, aynı anda şeraite göre, kaç hanımla yaşayabilir*" mevzuunu ortaya attı. Sonrasında, Sünni âlimlerden arzu ettiği cevabı alamadı ve bu âlimlerden biri olan Şeyh Abdünnebi'yi bu sebeple cezalandırıldığı nakledilmektedir. Bu tartışılan konulardan biride *Muta Nikâhı*ydı. Hanefiler bu nikâha izin vermezken Malikilerden bazıları buna bazı sebeplerden dolayı izin vermiştir (Fisher, 2020, s. 188) .

Dünyanın farklı yerlerinde inanç adına katliamlar yapılırken, Ekber Şah, Hindistan'da dinî farklılıkları yok etmeyi hedefleyen bir politika takip etmiştir. Çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü Hindistan'da, Müslüman-Hindu çatışması başta olmak üzere Budist, Hristiyan ve başka din müntesipleri arasındaki mücadele ve çekişmelere nihayete erdirmeyi hedeflemiştir. Bu maksadın bir neticesi olarak da Hinduizm, Budizm, İslam, Zerdüştlük ve Hristiyanlığın birtakım prensiplerini toplayarak "*Dini İlahi*" isimli bir din kurmuştur (Bayur, 1987).

Ekber Şah'ın dinî reformunu anlamak için, o devirde tezahür eden "*mehdilik*" hareketlerine de bakmak gerekir. Bu vakitlerde, İslam'ın gelişinin yaklaşan bininci yılı sebebiyle, toplumda ve âlimler arasında, "*mehdilik*" münakaşaları başlamıştı (Halıcı, 1995). Ekber Şah, mehdilik akımının, halk içinde oluşturduğu tesirden faydalanmak ve âlimlerin gücünü zayıflatmak için kendi faydasına kullanmayı talep etmiştir (Ahmed, 1995). Ekber Şah'a etki eden şahısların başında, Mehdevî ekollerin başı, Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagorî (Birişik, 2001) ile beraber, iki oğlu Ebu'l-Fazl el- Allâmî ve Feyzi (Baldick, 2002) gelmektedir. Mistik bir anlayışa malik olmasında Selim Çiştî'nin de (Bayur, 1987, s. 499) tesiri de vardır. Hocası Mir Abdüllatif, muhtelif din, mezhep ve ırklar arasında karşılıklı toleransa dayanan muhabbet ve barış içinde hayat sürme fikrini anlatan *Sulh-u Küll'*ü kabul etmesinde, Ebu'l-Fazl'da Hinduizm ile İslâm'ı uzlaştırma fikrinde tesirli olmuştur (Choudhury, 1997).

3.2. *Din-i İlahi* ve *Din-i İlahi'nin Özellikleri*

*Din-i İlahi'*ye ye girmek isteyen herkes giremezdi. Ancak şartları uyan ve seçilen üyeler girebilirdi. Çağdaş metinlerin bazısı, Ekber'in yakınında yüksek bürokratlardan müteşekkil sadece 19 üye *Din-i İlahi* listesine girebilmeye hak kazanmıştı. Bazı kaynaklar, Ekber'in muhafızlarının (yüzlerce erkek) hatta yüksek bürokratların üyeliğe kabul edildiğini değerlendirilmektedir. Yeni dine girme töreni, ihtiramla yere kapanıp ant içmeyi ihtiva etmekteydi. Ant içen kimse gönüllü ve samimi tercihle İslam dinini reddettiğini, Ekber Şah'ı ve onun yeni dinini [*Tevhid-i İlahi* veya *Din-i İlahi'sini*] kabul ettiğini, bağlılığın bütün derecelerini (malın, onurun, hayatın, dinin feda edilmesini) ifa etmeye hazır olduklarını muhtevi sözlerle devam edip giderdi (Badauni, 1990, s. 336). Yeni dine girip kabul görenler, Ekber Şah'ın elinden güneşe ait bir simge, hususi bir sarık ve sarığa takılması gereken küçük bir portre alırlardı. Birçok mürit, Sünni Müslüman adetlerine muhalefet göstererek, Ekber'e tabi olmak için sakallarını kesmiştir. Yine bu dine mensup olan fertler, Arapça söylenen *Es-selamü aleyküm* ve buna cevaben söylenen *ve aleykümüs-selam* tarzındaki Arapça selamı terk etmiş ve bunun yerine selam verme makamında, *Allahu Ekber'i*⁵, selama cevap verme makamında ise Ekber'in Celaledin ismini andıran *Celle Celalühü*'nü kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu dine girenlerin ibadeti, periyodik bir şekilde güneşe ve nura karşı durarak olmaktadır. Bu inançta olanlar ırk, akrabalık ve başka bütün yakınlıklardan uzak, sadece Ekber'e gönülden bağlı hale geliyorlardı. Bu dine davet edilenlerden bazısı, Raca Man Sing gibi, bu yeni dine girme teklifine müspet cevap vermeyerek reddetmiştir (Badauni, 1990, s. 375).

Din-i İlahi esas itibariyle şehvet, iftira ve kibir gibi kötülükleri men eden, takva, basiret, riyazet ve iyilik gibi faziletleri emreden bir ahlâkî sistemdi. İnsanın ruhu, yaratıcıya özlem duyarak kendini arındırmaya teşvik edilmiş ve hayvanların kesilmesi yasaklanmıştır. *Din-i-İlahi'*de kutsal metinler veya rahip hiyerarşisi gibi bir sistem de yoktur. İbadetlerinde, Zerdüştlükten etkilenmişler, ışığı (güneş ve ateş) ilahi bir tapınma nesnesi haline getirerek ve Güneş'in 1000 Sanskritçe adını ezberden okuyarak zikirde bulunmuşlardır. Ancak uygulamada *Din-i İlahi*, Ekber'in kendi kişiliği etrafında kurgulanan bir sistem olmuştur. Din mensupları, Ekber Şah tarafından kendisine olan bağlılıklarına göre seçilmiştir. İslam'ın reformcusu olarak nitelendirildiği için, onun da bir peygamber olarak kabul edilmesini istediği, yönünde bazı öneriler olmuştur. Ekber'e göre *Din-i-İlahi* kendine göre bütün dinlerdeki doğruları alıp, yeni sistemi temel ve her dini ihtiva eden bir sistem olarak kabul etmiştir (Eraly, 2004). Ekber Şah, "*Şahsımı hidayete ulaştırmadan, nasıl başka insanların hidayetine sebep*

⁵*Allahu Ekber:*"*Allahu*" derken, Allah kelimesinden; din kurucusu ve ilah kastedilmekte ve "*Ekber*" sözüyle de Ekber Şah kastedilmektedir. Haşa, *Allahu Ekber Şah'*tır sözüyle hem selam vermeyi ve hem de Ekber Şah'a ilahlık isnadını yerine getirmiş oluyorlardı.

olabilirim?" diyerek, yeni bir din inşa etse de kendisinin bir *İlah* olduğuna dair, asla bir iddiada bulunmamıştır (Roychoudhury, 1941, s. 282). *Din-i İlahi*'nin yegâne hedefi, evrensel hoşgörü ve Allah'a her türlü yolla ibadet edilebilme imkânına sahip olmayı gerçekleştirmektir (Roychoudhury, 1941, s. 283).

Kaynakların bazısında Ekber Şah'ın, İslam'a biat ettiği ve bazısında ise İslam dışına çıktığı beyan edilmektedir. Onun dini çağdaşları, onun sistemini bidatlerle dolu bir Müslümanlık ya da sapkın bir doktrin olarak görülmüyordu; kendi zamanından sadece iki kaynak onu yeni bir din kurmaya çalışmakla suçlamıştır. *Din-i İlahi*'nin etkisi sınırlı olmakla beraber, Hint İslam'ında güçlü bir Ortodoks tepkiyi tetiklemiştir. Hindular, Yahudiler ve Hıristiyanlar da dâhil olmak üzere çok sayıda din âlimini, genellikle gecenin geç saatlerine kadar kendi özel odalarında kişisel olarak tartışmaya davet etti. *Din-i İlahi* olarak adlandırılan, Ekber'in gece geç saatlerde teolojik tartışmalar sırasında incelediği diğer dinlerin eklektik bir karışımıydı. Her birinin en iyi bileşenleri olarak gördüklerini aldı ve onları *Din-i İlahi* haline gelen sistemde harmanladı. Ancak yeni inanç, Hindular ve Müslümanlar arasında asla müspet bir karşılık bulamadı. Bu başarısızlığa rağmen, Ekber, dini hoşgörüyü desteklemek adına, yoluna ısrarla devam etti (Roychoudhury, 1941, s. 283-288). Bedauni, bu yeni sisteme inanan grup için, sonraki birçok yorumcu tarafından ifade edilen, ancak kendi mensupları tarafından kullanılmayan "*Dini İlahi*" sözünü sıklıkla kaydetmektedir. Son dönem yorumcuları Ekber'in laik sistemde din sözünün bulunmasını garip görmüşlerdir (Chandra S. , 1966, s. 321-31).

Ekber Şah'ın *Din-i İlahi*'yi gerçekten yaymaya ve sürdürmeye niyeti yoktu. Niyeti olsaydı Ekber'in ölümü ile ortadan kalkan *Din-i İlahi*'ye çok sayıda takipçi bulur ve çok insan tarafından kabulünü sağlardı. Bu Ekber Şah için zor değildi. Çünkü gücünün zirvesindeydi. Cihangir bir süre babasının örneğini takip etmeye, müritlerle ilgilenmeye çalıştı. Malleson G.B. gibi bir kısım âlimler, *Din-i İlahi*'nin yeni bir din olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Malleson G.B. Bu konuya dair şu yorumu yapmıştır: "*Din-i İlahi*, hiçbir surette yeni bir din veya yeni bir mezhep değildir. Belki de en önemli amacı Ekber'e saygı göstertmeyi hedeflemek için ortaya koyulmuş bir sistemdir. *Din-i İlahi*, "hiçbir kimseyi incitmeden, herkesi tatmin edecek ve dünyanın büyük dinlerinde iyi, doğru ve güzel olan her şeyi içerecek bir formül arayışında olan ciddi ve yoğun bir çabadır" (Sharma, 1940, s. 203). *Din-i İlahi*'yi kâmil ve kâfi manada tanımlamak zordur. Ekber'in arzusu, tebaaları arasında kurmaya çalıştığı birliğin sembolü olması olabilir. Ekber, bir hükümdarın, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğuna inanıyordu. Ancak *Din-i İlahi*'ye hiçbir şekilde din denilemez. Kendine ait kutsal kitabı ya da kitapları, rahipleri, törenleri ve dini dogmaları ya da inançları yoktur (Nur, 2017, s. 88). Çoğu tarihçi, Babürlüler'in gerçek kurucusunun Büyük Ekber olduğunu kabul ederek, toplumsal çatışmaları bastırmak için tüm ırk ve dinlerden oluşan bütün halkları korumak için senkretik (karma) bir din tesis ettiği hususunda görüş belirtmektedir (Ahmed A. , 1988, s. 73).

Ekber Şah'ın dinî politikasının temel maksatları şunlardır (Allâmî, 1897, s. 62):

- 1) Her şeyden evvel bir sultan olarak, devlet içerisinde söz sahibi olan din adamlarının kontrolünden çıkıp, Hindistan'da Müslümanların lideri olmak
- 2) İslam ve Hindu dinleri arasında ortak ve benzer yönleri aramak ve bunlar arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmak
- 3) Müslümanların ve Hinduların gidebilecekleri bütün dinî yolları ortaya çıkarıp o yolun başı olmak
- 4) Her açıdan muadil duruma olan Hindu ve Müslümanlara yardımlaşmaları gerektiğini hatırlatmak
- 5) Çeşitli kanunlar yerine, herkesçe tatbiki icap eden ve dinî esaslardan uzak laik sisteme uygun kanunlar koyup, halklar arasında inşa etmek istediği adaleti temin etmek
- 6) Bütün halkların kutlayabileceği ortak bayramlar oluşturmak ve çeşitli takvimleri birleştirip bir takvim yapmak.

Din-i ilahi, İslam'ın bir kısım kaidelerini değiştirerek kendi yapısına alsa da Hristiyanlık, Zerdüştlük, Budizm, Hinduizm gibi birçok din ve fikirden çıkarılan esaslardan oluşmaktaydı. Bu toplama dine, Kuran-ı Kerim'den bir kısım ayetler, İncil'den bazı bölümler, Brahmanların kutsal ibarelerinden bir kısım ifadeler tercih edilerek alınmış, Hinduların mukaddes olarak gördükleri akşam, öğle ve sabah vakitlerinde güneşe hürmet etme karara bağlanmıştır (Haseni, 1999).

Aşağıda *Din-i İlahi* öğretilerinin temel esasları yer almaktadır (Ishak, 1992) :

- Dinin tüm takipçileri Allah'ın birliğine inanmalıdır.
- Tüm takipçiler Ekber'e secde etmelidir.
- Ekber, daima hakikat ve gücün sahibi olan Allah'ın bir vekilidir.
- Ateş ve güneşe ibadet teşvik edilmelidir.
- Resmi ibadet günü pazar günüdür.
- Dinin başı olarak Ekber'in her türlü et veya et ürünlerini yemesi yasaktır.

- Hamileler, yaşlılar, kısırılar ve reşit olmamış kızlarla ilişkiye girmek yasaktır.

Bahsi geçen bütün unsurlar *Din-i İlahi*'yi başarıya ulaştırmak maksadıyla tatbik edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yeni dinin öğretileri hedeflerine tam manada ulaşamamıştır. Çünkü insanlar, özellikle de Müslümanlar, sapkın ve Hindu taraftarı olarak kabul edilen yeni dine karşı çıktılar. Bu muhalefet, Ekber'in kendi âlimlerinden bile gelmiştir. *Din-i İlahi* öğretilerinin takipçileri, esas olarak Ekber'in sarayındaki yetkililerden oluşan 19 kadar taraftardan meydana gelmekteydi. Bu nedenle, Ekber'in Hint halkını birleştirme ve dini yeniden biçimlendirilme projesi sadece başarısız olmakla kalmadı, aynı zamanda Müslümanların dini bir bataklıkta girmesine de neden oldu (Ishak, 1992).

Bu yeni dinin şahadet kelimesi "*Lâ ilâhe illallah, Ekber halîfetullah*" kavli olmuştur. Bu dine intisap eden her fert, dininden çıkıp tövbe eder ve akabinde de mürit ve tabi manalarına gelen "*tesile*" ismini alırdı. Bütün inançların iyi yönlerinin alınması hedeflenmişse de İslam esaslarına karşı olan her fikir kabul görmüş, bunun yanında İslam esasları reddedilmiştir. Dinleri tahlil için kurulan kırk kişilik bir heyet, başka dinlere ihtiram gösterirken, İslam ismi geçtikçe, İslami kaidelere istihza ile yaklaşmışlardır. İçki, faiz, ipek, kumar, altın ve domuz etinin helâl görülmesi sadece İslam'a hürmetsizlik maksadıyla yapılmıştır. Ekber Şah'ın bilinçli olarak ayaklarını Kâbe-i Muazzama istikametine uzatması, İslam dinine ait mukaddes her ne varsa ona karşı olduğunu gösteren bir işarettir (Karaman, 1987). Ekber Şah, resmiyet arz eden evraka ve madeni paralara *Allahu Ekber* notunu ilave ettirdi. Bunu tenkit eden kişiler ise "sultan bu sene peygamber olma sevdasında, 1 yıl sonra Allah'ın ruhsatıyla, Allah olacak" (Abu al-Fazl, 1998) beytiyle istihzada bulunmuşlardır.

4. DİN-İ İLAHİ'NİN BABÜRLÜ TOPLUMUNDA KARŞILIK BULAMAYIP YOK OLMA SEBEPLERİ

4.1. *Din-i İlahi*'nin Bitmesine Müessir Olan Genel Sebepler

İyi neticeler alma arzu ve gayretiyle oluşturulan bu dini yapı, sadece Müslümanlar tarafından değil, Kast sistemine karşı olduğundan Hindular tarafından da şiddetli bir şekilde kınanmıştır (Jaskson, 2012, s. 169). Ancak asıl muhalefet ise, Müslümanlar tarafından gösterilmiştir. Muhalefetin sebepleri arasında; Hinduların devlet işlerine alınırken, Müslümanların işten uzaklaştırılması da bulunmaktaydı. Burada dikkati çeken önemli bir husus ise, köken olarak Müslüman olan bir liderin, bu denli İslam'a zıt, diğer inançlara ise sempatiyle yaklaşp, bu ve buna benzer icraatları gerçekleştirmesiydi.

Ekber Şah'ın reformları, Babürlü toplumunun bir kısmı tarafından takdir görünürken, diğerleri tarafından da şiddetli tenkide tabi tutulmuştur. Bu sebeple Ekber Şah'ı, Babür İmparatorluğunun asıl banisi ve beraberce sulh içinde hayat sürmenin mimarı olarak kabul edenler olduğu gibi; İslâm'a, Müslümanlara ve İslami adetlere ciddi manada menfi tesiri olduğunu kabul edenler de olmuştur (Sivrioğlu & Yılmaz, 2015). Cihangir Şah, babası Ekber Şah'ın sisteminde bazı değişikliklere gitse de bu değişiklikler sistemin tamamını kapsamıyordu. Müslüman-Hindu siyasi birlikteliğine, Cihangir Şah vaktinde de eski haliyle devamına gayret edildi. Hatta Cihangir Şah döneminde, Hinduların rızasını sağlayacak bazı kanunlar bile çıkarıldı. Örnek olarak, haftanın belli günlerinde hayvan kesmenin men edilmesi gösterilebilir (Konukçu, 1986, s. 492). Cihangir Şah'ın Hindulara destek vermekle beraber, Müslümanlara da destek sağlaması, *Din-i İlahi*'nin ve Hinduların eski imkânlarından mahrum kalmasının ve durumun tersine dönmesinin başlangıcı olmuştur.

Ekber Şah'ın kurduğu *Din-i İlahi*, birçok sebepten dolayı uzun ömürlü olamamıştır. Toplumun Ekber'in fikir yapısını tam olarak kavrayamaması, Ekber'in oğlu Cihangir'in sultan sıfatıyla, diğer sahalarda gösterdiği alâkasını, dine ait olan mevzularda gösterememesi, bu yeni yapının kısa sürede bitmesinin önemli sebepleri arasında sayılmaktadır. Çünkü bir liderin temayülü hangi tarafa olursa, yardımcılarının ve tebaasının meylinin de de o tarafta olacağı bir hakikattir (Ali, 1968). 1602 yılında *Din-i İlahi*'nin en mühim unsurlarından olan Ebu-l Fazl'ın vefatıyla *Din-i İlahi*, çok önemli bir değerini ve fikir babasını kaybetmiş, böylelikle kemâlden zevale doğru bir gidiş sergilenmeye başlamıştır. Ekber'in ölümünden bil itibar ise, zeval hızlanmış, *Din-i İlahi*'nin sona yaklaşma serencamı süratlenmiştir (Bayur, 1943).

Bütün menfiliklere rağmen Ekber Şah, kendisi açısından bu yeni sistemle, üç önemli maksadına ulaşmış gözükmektedir. Hindu ve Müslümanları bir noktaya kadar eşitlemiş, devleti ziyana götüren yolsuzlukların birçoğunu izale etmiş ve âlimleri kendine bağlayarak İslam dininin başı mevkiine gelmiştir (Blochmann, 1939, s. 253). Tarihçilerin bir kısmı *Ekber'in Din-i İlahi* isminde yeni bir din oluşturduğu fikrindedir. Diğerleri ise bu oluşumun yeni bir din olmadığı, imparatorluğun sosyal durumunu, Ekber'e bir çıkış kapısı bulmak maksadıyla kurulmuş yeni bir fikir sistemi olarak kabul edildiği görülmektedir. *Din-i İlahi*'ye dair tarihçilerin bakış açıları şöyledir: Almanların tarihçilerinden Von Noar; *Din-i İlahi*'nin dini, politik,

felsefi ve bir müessese olduğunu ifade etmiştir. S.R.Sharma ise; *Din-i İlahi*'nin devletin milli anlayışına taç giydirilmiş şekli olduğunu beyan etmiştir. Lane Poole ve Dr. Holden ise *Din-i İlahi*'nin siyasi bir gereksinim neticesi olduğu konusunda hemfikirdirler (Ali, 1968, s. 83).

Cihangir Şah, belli konularda bu yeni dinin devamı için çalışmışsa da bazı icraatlarıyla, bu yeni dinin yıkılmasına neden olan kararların altına da imzasını atmıştır. Cihangir tahta çıktığı ilk yıllarda sahip olduğu maddi imkânlardan harcamalar yaparak destekçilerini çoğaltmayı hedeflemiş, bu meyanda, birçok Sünni âlimin dirliklerini imzalayan ve dirliklerini çoğaltan Cihangir, bir kısım mansabtarın rütbesini de yükseltmiştir (Shivram, 2008). Sünni âlimlere bu desteğin verilmesi, *Din-i İlahi* açısından sonun başlangıcı olmuş ve *Din-i İlahi*'nin zayıflamasına ve neticede yıkılmasına giden yolda, çok ciddi katkıda bulunmuştur.

Farklı ırkların, hatta birbirine kin ve nefret besleyen çeşitli dinlere mensup insanların bulunduğu Hindistan'da, herkesi mutlu etmek, tek vücut haline getirmek ve uzun ömürlü bir imparatorluk inşa edebilmek mümkün değildi. Çünkü orada, ilk dönemden bil itibar devamlı olarak, ne bir Hint hükümeti, ne de bir Türk imparatorluğu kurulup devam edebilmişti (Bıyıktay, 1941). Durumun böyle olduğunu gören Ekber Şah, kendi tebaasını oluşturan halkların çoğunu bir akide ve anlayış üzerinde birleştirerek bu imkânsızlığı yok etmek istemiş ve bunun için de dönemin en güvenilir vasıtası olan dinî kullanmayı karar vermiştir. Ancak Ekber'in kendine göre çok mantıklı gözükten bu sistem, sonunda erimeye mahkûm olmuştur.

Cihangir Şah, kendi devrinde, *Dini İlahi*'ye ye zimni bir destek verse de Sihlerin inanç tarzlarına da bazı müdahalelerde bulunmuştu. Bu da Babürlüler'le Sihlerin arasının açılmasına sebebiyet vermiştir. Cihangir, ülke topraklarında içki yasağı getirdi ve Ekber'in kıymet verdiği kişilerden olan Ebu'l-Feyz Allami tarzındaki kişileri katlettirmiştir (Konukçu, 1986: 491-492). Cihangir, *Din-i İlahi*'yeye belli konularda destek verirken bazı icraatlarıyla da Ekber Şah'ın *Dini İlahi*'sinin izlerinin silinmesi yönünde aktif rol oynamıştır.

Bu arada Ekber Şah'ı tesiri altına alan unsurlardan biri de Şiilerdi. Bunların tesirleri, Cihangir döneminde azalmaya başladı. Cihangir'in oğlu Şah Cihan, (1627-1658) döneminde ise Şiilere karşı duruş siyaseti resmi bir hüviyete büründü (Hodgson, 1995, s. 91). Bu karşı duruş sadece Şiilere karşı olmamış, Hindu'lar karşısında da sergilenmiştir. Hindu mabetlerine karşı da sert bir mücadeleye girişen Şah Cihan, yeni mabetlerin inşasına ruhsat vermemiş, hatta bir kısmını da bozdurmuştur (Hodgson, 1995, s. 94). Şiiler ve Hindulara karşı bu duruş, *Din-i İlahi*'nin bitmesine, tekrar Sünni İslam'ın dirilişine tesir eden nedenler arasında sayılmaktadır.

Evrengzib, (1658-1707) babası Cihangir'i hapse attığı dönemde, büyük dedesi Ekber Şah'ın politikalarının ve *Din-i İlahi* hükümlerinin tamamen ortadan kaldırılmayı hedefleyen, köklü bir tecdit dönemine girişmiştir. İmam-ı Rabbaniyi(k.s.), rehber ve mürşit kabul eden, Nakşiliğe mensup Müceddidi koluyla irtibat sağlayan, Sünni siyasete yönelen Evrengzib, Muharrem ayında yapılan Şii faaliyetlerini men etmiş, sarayda çalışan müzisyenleri işten ayırmış, içkiye dair yasağı sertleştirmiş ve yılbaşının kameri takvime göre ayarlanmasını sağlamıştır (Streusand, 2011, s. 235-252). Evrengzib, Hindu bayramlarında sultanın da bulunma âdetinden vazgeçerek, bu tarz kutlamaları yasaklamış ve Hindu askerlerinin dini merasimler tertip etmesine engellemiştir. Evrengzib, Ekber döneminde temelleri atılmış olan vergide adaleti de ortadan kaldırarak Hindu tacirlerin Müslümanlardan 2 kat daha fazla vergi vermelerini emretmiştir. 1679 senesinde Cizye'yi tekrardan koyarak Ekber'in en mühim mali icraatlarından birini daha iptal etmiş ve Hinduları zimmi statüsüne tekrardan döndürmüştür (Hodgson, 1995, s. 91).

16. asrın ortalarına kadar Hindistan'ın Kuzeyinin büyük bir kısmında İslam'ın kalıcılığı kabul edilmiş bir hakikatti. Ancak Müslüman âlimlerin, İslam'ı yayma çalışmaları, askerî ve siyasi sorumlular tarafından desteklense de halklarının ekseriyeti Hindu idi. Hindular, Müslümanların kültürüne ve diğer kültürlerle saygı göstermişler ve uyum sağlamışlardı. Müslüman ve Hindu âlimler, inançlar arasında müşterek noktalar bulmaya gayret ettiler. Bu istikamette 15. asrın meşhur mistik şairi Varanasili, İslam ile Hinduizm'in tek bir tanrı çatısı altında birleşmesini teklif ediyordu. Bu teklif, Ekber'in dinleri birleştirip yeni bir sistem oluşturmasında ona ilham vermişti (Gordon, 1986). Bu kadar büyük ve güçlü çalışmalar olmasına rağmen, neticede arzu edilen hedeflere ulaşmak mümkün olamamış, ancak bir süreliğine sükûnet kısmen temin edilebilmiştir.

Ekber Şah, bu yeni inancı geniş halk topluluklarının kabul etmesi için icbarda bulunmamış, sadece yakınında bulunan seçkin bir bölüme, *Din-i İlahi*'yi kabul ettirmeye gayret etmiştir. *Din-i İlahi*'yi kabul edenlerin adedinin yirmiyeye bile ulaşmaması buna bir delildir (Kılıç, 1994, s. 543). Bu kadar büyük amaçlarla kurulan bir dine, bu kadar az insanın girmiş olması ve başka insanların girmesi için çaba harcanmaması dikkate şayan bir durumdur.

Ekber Şah sonrasında Hindu-Müslüman arasındaki alâka belli bir seviyede sürmüş, ancak Evrengezîp döneminde *Din-i İlahi'nin* tesirini kaybetmesiyle, halklar ve dinler arasında bir kısım problemler baş göstermeye başlamıştır. Ekber Şah'ın kurduğu dini ve siyasi yapının nihayete ermesiyle, Hindistan'da *Din-i İlahi'nin* yerine, yeni bir dini İslami yapı doğmuştur (Bayur Y. , 1945). Bu yeni yapı, temel düşüncelerini o dönemde, Hindistan'da kök salmış, Sünnî bir tarikat olan, *Nakşibendilik* 'ten almıştır. "*Nakşibendilik*" ismi, bu tarikatın kurucusu olan Şah-ı Nakşibendi [Muhammed Bahauddin Buhari'ye istinaden koyulmuştur](#) (Yurtaydın, 1982). O dönemde, devam eden münakaşalardan biri de Türkmen- Özbek mücadelesinin yanı sıra, İslam âleminin hemen her devrinde tezahür eden Şii -Sünnî çatışması Hindistan'da da bulunmaktaydı. Binaenaleyh Hint-Türk devletinin Türk grubu Sünnî ve az sayıda Şii olmak üzere iki rakip gruba bölünmüştü. (Nizamülmülk, 1981)

4.2. İmam-ı Rabbani (k.s.) ve Diğer Âlimlerin *Din-i İlahi'nin* Sona Ermesindeki Rollerini

"*İmâm-ı Rabbânî*" ve "*Müceddid-i Elf-i Sâni*" lakaplarıyla maruf olan Ahmed b. Abdülehad Sirhindî, 17. asırda Hindistan'da ömür süren mutasavvıf, âlim ve fakih bir zattır. Hicrî 971 (m. 1564) yılında Hindistan'ın Sirhind (Serhend) kentinde dünyaya gelen İmâm-ı Rabbani (k.s.), dinî olarak, ilk tahsilini babasından aldı. Yaşı 20'ye ulaştığında Bâbürlü devletinin başkenti Agra şehrine gitti. Agra'da Ekber Şah'ın en yakın bürokratlarından biri olan Ebu'l-Fazl Allâmî ile ciddi münakaşalara girişti. Münakaşaların temel sebebi, Allâmî'nin felsefe ve felsefecileri çok fazla övmesi ve peygamberliği itibarsızlaştırıp, sanki peygamberlik diye bir yapının olmadığını ispata çalışmasıydı. İmam-ı Rabbani (k.s.), bu dönemde Ekber Şah ve Ebu'l-Fazl Allâmî'nin bir kısım fikirlerine, hususiyile de peygamberliğin lüzumu mevzuundaki tereddütlerine karşı *İsbâtü'n-Nübüvve* adında Arapça eserini yazdı. Akabinde, *Te'yîd-i Ehl-i' Sünnne* ya da *Redd-i Revâfız* diye meşhur olan, Şii'lere reddiye ihtiva eden eseri kaleme aldı (Tosun, 2018).

Ekber Şah'ın tahrif ve tecdit hareketlerine karşı, İmamı Rabbani, (k.s.) ortaya koyduğu gayret ve mücadeleyi, irşat, itikat ve tasavvuf yoluyla üç temel başlıkta izah etmiştir. İmam-ı Rabbani (k.s.) Ashab-ı Kiram-ı yerme, dinleri harmanlama ve peygamberlik sistemini gereksiz gösterme gibi gayretlerin karşısında sabırla ve kararlılıkla mücadele ederek bidatlerin neşrine ve yerleşmesine engel olmuştur. Misyonerlik çalışmalarını, dinler arasında diyalog kurmayı, menfaatine hırslı âlimleri ve liyakatsiz tasavvufçuları şiddetle tenkit etmiştir. İmam-ı Rabbani'nin (k.s.) bu gayretleri, belli bir coğrafya ve belli bir zamanla sınırlı kalmamış, her zaman başka diyar ve halklara ilham olabileme kabiliyetini göstermiştir. İmam-ı Rabbani'nin (k.s.) bu güçlü duruşu ve ihlaslı çalışmaları olmasaydı, Hint diyarındaki Müslümanların durumu, Endülüslü Müslümanların veya Bolşevik devriminden sonra Türkistanlı Müslümanların durumuna dönerdi (Gümüsoğlu, 2021). İslam'ın ilerleme veya gerilemesinde, İmamı Maverdi gibi bir otoritenin ve yöneticinin önemine dikkat çeken İmamı Rabbani (k.s.) (Maverdi, 1990), Ekber Şah döneminde, Sihlere ve Cizvitlere aşırı ilginin, Müslüman halkın dinden uzaklaşmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür. Bu yüzden müritlerine yazdığı mektuplarda bu konuya işaret ederek, otoriteyi elinde tutanlara ve Müslüman topluma mesajlar vermiştir (İmamı Rabbani, 1963). Ekber Şah döneminde, İslam âlimlerinin bir kısmı, ümitlerini kaybedip köşesine çekilmiş, bir kısmı sert muhalefet yaparak netice almak istemiş ve İmam-ı Rabbani'nin de (k.s.) içinde olduğu bir üçüncü grup da orta yolu tercih etmiştir. İmam-ı Rabbani (k.s.), Ekber Şah'ı direkt hedef almak yerine, onun yakınında olan kişiler vasıtasıyla ikaz etme yoluna gitmiştir (Şarkpuri, 1978). İmam-ı Rabbani'nin (k.s.) gayretleri olmasaydı, belki de şu an "*Din-i İlahi*" isminde bir din hâlâ yaşıyor olacaktı ve Hindistan'daki İslam dininin müntesiplerinin sayılarında ciddi oranda azalmalar gerçekleşecekti.

Din-i İlahi ismiyle yeni bir din inşa etmeye gayret eden Ekber Şah'ın 1605 yılında vefatıyla tahta oğlu Cihângîr oturmuştur. İmam-ı Rabbani (k.s.), bu gelişmeye sevinmiş, bu yeni sultana dair "*İslam Padişahu*" diye övgü ifadelerini kullanmıştır. İmam-ı Rabbani (k.s.), Ekber Şah'ın ortaya koyduğu inanç sistemi, Şii inanç sistemi ve bunların dışındaki İslam'a aykırı inançların hepsiyle de mücadele için bütün gayretini ortaya koymuştur. Bu mücadelede muvaffak olmak için *Mebde' ve Meâd*⁶ ve *Mektubat-ı Rabbani*⁷'yi kaleme almıştır. 1619 yılında İmam-ı Rabbani (k.s.), Babürlü sultanı tarafından Agra'ya, Cihângîr Şah'ın sarayına davet edildi ve sorguya tabi tutuldu. Cihângîr, Ahmed Sirhindi adında bir âlimin (İmam-ı Rabbani) birçok belde ve ülkeye "*Halife*" vasfıyla müritler yolladığını, bir mektubunda kendisinin 1. Halife Ebû Bekr Sıddık'ın derecesine koyduğunu ve hatta onu bile geçtiğini beyan ettiğinden, onu Govâliyâr kalesinde hapsedtiğini beyan etmiştir. Hakikatte böyle bir durum yoktur. Hapse girmesine müessir olan asıl sebep ise, İmam-ı Rabbaniye

⁶*Mebde' ve Meâd*: İmam-ı Rabbani'nin muhtelif vakitlerde ve parça parça olarak kaleme aldığı bir takım tasavvufa ait müsvedde yazılarından müteşekkil bir eserdir (Tosun, 2018).

⁷*Mektubat-ı Rabbani*: İmam-ı Rabbani'nin salikleri ve dostları için kaleme aldığı bu eser Farsçadır. Mektubat, Kelam, fıkıh ve tasavvufun inceliklerini beyan eden bir eserdir. 3 ciltten müteşekkildir. 1.cildinde 313, 2. cildinde 99 ve 3. cildinde ise 114 mektup mevcuttur. İrtihali sonrası, son 10 mektupta, 3.cilde eklenmiş, ciltteki mektup adedi 124'de çıkmıştır. Toplam mektup 536'dır (Tosun, 2018).

(k.s.) bağlı talebe ve müritlerin çoğalması ve Cihangirin saltanatına gölge ve tehlike görülmesiydi. Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî* adındaki eserinde, İmam-ı Rabbaniyi (k.s.) hapse attırdığını, sonrasında hürriyetine kavuşturulduğunu anlatmaktadır. Ona, hapisten çıkınca maddi destekte de bulunmuştur. İmam-ı Rabbani, (k.s.) hapis sonrasında da bir süre daha, Cihangirin ordugâhında kalmış ve bir müddet sultanın yakınında olmayı, onu İslâmî mevzulara teşvik için güzel bir imkân olarak görmüştür. Bazı mektuplarında sultanın meclisine dâhil olduğunu ve dinî mevzularda konuşma imkânı bulduğunu anlatmaktadır (Tosun, 2018).

İmam-ı Rabbaninin (k.s.) bu mücadelelerine paralellik arz eden başka âlimlerin çalışmaları da mevcuttur. Aşağıda zikredilen durum, buna desteklemektedir. Ekber Şah, aynı anda 4'ten fazla hanımla evliliğin, İslâm'a göre uygun olup olmadığını, İslam âlimleriyle müzakere edip hükmünü sordu. Müslüman âlimlerden bir grup ve Şeyh Abdünnebi Ekber'in arzusu ve beklentisinin zıddına, bunun caiz olmadığına dair hükmünü bildirdi. Bunun üzerine Ekber Şah, bu âlimi ve diğer bazı Sünni ulemayı cezalandırma yoluna gitmiştir (Fisher, 2020, s. 188). İslam âlimlerinden cesaretli ve dinlerine çok bağlı olanlar ceza göreceklerini bilmelerine rağmen hakikati haykırmaktan kaçınmamışlar daima doğru bildikleri hükmü söylemişlerdir.

Ekber Şah'ın sistemine karşı duranlardan âlimlerden biride Badauni'dir. Geniş bilgilere sahip bir kişi olan Badauni, din konusunda bir otorite, tasavvufta üst seviyelerde, astronomi ve astrolojide yetenekliydi. Bununla birlikte, imparatorun en sevdiği saray mensubu Ebu'l-Fazl tarafından yazılan kraliyet tarihine meydan okuyan Muntahab'u-Tevarih (Seçilmiş Tarihler) adlı bir dizi kronikleri gizlice yazmıştır. Modern bilim adamları, Badauni'yi İslami ortodoksluğun özü ve beyni olarak ele alıp değerlendirmişlerdir. Bu görüşe göre Badauni, Nakşibendi tarikatının Hindistan'daki lideri ve mürşidi, mutasavvıf Şeyh İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi (ö. 1624) ve ilahiyatçı Şeyh Abdülhak-ı Dehlevi (ö. 1642) ile birlikte Ekber Şah'ın *Dini-i İlahi*'sine karşı mücadele etmiştir. Bununla beraber, Babür imparatoru Ekber Şah'ın, dinsel inatçılığına karşı entelektüel mücadeleye öncülük ederek, Hindistan'daki Sünni İslam'ın muhafaza edilmesinde çok ciddi katkılarda bulunmuştur (Moin, 2009).

Din-i İlahi isminde bir oluşumun olacağına dair haberlerin Müslümanlar tarafından duyulmasıyla ciddi bir hoşnutsuzluk oluşmuştu. İmparatoru, Müslümanlıktan çıkmakla suçlayan ve ona karşı kıyam edilmesi gerektiğini ifade eden, İslam uleması azımsanmayacak kadar çoktu. Bu âlimler arasında 1580 yılında, Mirza Muhammed Hâkim, Kutbu'd-din Han Koka ve Sahbaz Khan Kamboh gibi âlimler de bulunmaktaydı. Ekber Şah, Molla Muhammed Yezdi'yi, Muiz'ül-Mülk'ü ve Bengal baş kadısını muhakeme ettirmek üzere çağırılmış, mahkeme idam kararı vermiş ve bu kişilerin idamı da boğularak gerçekleştirilmiştir (Vincent, 1917).

Babürlerin dini politikasını formüle eden Ekber Şah'ın bu dini sistemi, Ekber sonrası gücünü hızla kaybetmeye başladı. Ancak *Din-i İlahi* teorisine, öldürücü darbe Evrengzib'in hükümdarlık yıllarında vurulmuş, bu yeni sistem bir daha ortaya çıkmamak üzere, tarih sahnesinden kaybolmuştur (Chandra S. , 2007).

5. SONUÇ

Babürlüler, Osmanlı ve Safevilerle aynı vakit dilimlerinde hüküm sürmüş, tarihte büyük izler ve eserler bırakmış, 332 yıl dünya tarihinde söz sahibi olmuş bir Müslüman-Türk imparatorluğudur. Babürlüler'in en kudretli ve reformcu sultanı Ekber Şah'tır. Ekber Şah, dini, siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel sahada çok ciddi ve köklü reformlar ve yenilikler gerçekleştirmiş ve asırlar geçse bile, hâlâ kendi hakkında söz ettirmesini başarabilmiş bir liderdir.

Ekber Şah, Hindu'lar üzerinde hâkimiyet sağlamak için, şiddeti ve savaşı tercih etmemiş, onun yerine, engin tecrübe ve birikimini de kullanarak anlaşmayı, ortak yaşamı, müşterek noktaları bularak, farklı din ve farklı halkların beraberce, istikrar ve barış içinde yaşamalarını temine çalışmıştır. Ekber Şah'ın icraatları içerisinde en dikkat çeken dini ve kültürel sahada olanlardır. Ekber Şah gibi hakikaten güçlü bir sultanın icraatlarını ve büyük bir imparatorun yaptıklarını, "*laiklik sistemini kurma, demokratik bir yapı oluşturma ve çok kültürlülük modeli geliştirme*" olarak değerlendirmenin hatalı olmayacağı kanaatindeyiz.

Ekber Şah, önceleri mütebedeyin bir sultan profili çizerken, Hindistan'daki halkların ve dinlerin arasındaki ihtilafların yönetimde bir sıkıntı oluşturacağını sezince, şahsının iktidarını ve imparatorluğun ömrünün uzun soluklu olmasını da düşünerek, çözümü, *Din-i İlahi*'yi kurmakta buldu. *Din-i İlahi*'nin kurulma sebeplerinden en önemli faktör ise, Ekber Şah'ın kişilik faktörü olmuştur. *Din-i ilahi* kurulunca, bütün dinlerin hükmü mülga olmuş, herkesin yeni dine göre pozisyon alması istenmiştir. Bu yeni sistemle en çok zararı Müslüman toplum görmüş, diğer din mensuplarından daha fazla hak mahrumiyetine maruz kalmıştır. *Sati* inancı ve genç yaştaki kızların evlenmesinin yasaklanması gibi konularda da Hindular, yeni sisteme tepki göstermişlerdir.

Tarihçilerin bir kısmı Ekber'in yeni bir din oluşturduğu fikrindedir. Diğerleri ise bu oluşumun yeni bir din değil, imparatorluğun sosyal durumunu tanzim etmek için, Ekber Şah'a bir çıkış kapısı bulmak maksadıyla kurulmuş yeni bir fikir sistemi olarak kabul etmişlerdir. Ekber Şah, saltanatının ve ülkedeki siyasi istikrarın sürmesi için birçok sistemden faydalanmıştır. Bunlar içinde de hedefe ulaşmada en işe yarar müessese olarak dini görmüştür. Ekber Şah'ın daima ana hedefi beğenilmek ve böylece saltanatı önünde engellerin çıkmamasına ortam hazırlamaktır. Bu yüzden, Rumeli, Hicaz ve Anadolu gibi Osmanlı devletinin Türkçe konuşan noktalarına varıncaya kadar ihtiyaç sahiplerine yardımlar göndermiştir.

Ekber Şah, hiçbir zaman ilahlık sevdasında olmamış ve bunu reddetmiştir. Ancak, etrafında olup Ekber Şah'a ve Babürlülere yön vermeyi hedefleyen bazı kişiler, Ekber Şah'ın farklı şekilde algılanmasına sebep olmuşlardır. Ekber Şah, İslami kıstaslara nazaran, icraatları sebebiyle İslam'dan çıktığı söylenebilir. Ancak oğlu Cihangirin beyanına göre vefatı esnasında yanında Yasin okunması, yaşamında bazı tarikat şeyhlerinin kabrini yaptırması, İslami usule göre teçhiz-tekfin işlerinin gerçekleştirilmesi ve ölüm öncesi tövbe edebilme ihtimali gibi sebeplerden ötürü, "küfür üzere ölmüştür" demek zordur.

Ekber Şah'ın kurduğu *Din-i İlahi*, birçok sebepten dolayı uzun ömürlü olamamıştır. Bu yeni sistemin başarılı olamamasının genel sebepleri arasında şu maddeler sayılabilir:

1. Asırlardır devam eden kökleşmiş dinleri bir kenara bırakıp herkesin yeni bir dini tercih etmesi neredeyse imkânsızdır. Sosyal olaylarda değişim yavaş olur. Bu mevzuda da zamana ihtiyaç vardır. Ancak *Din-i İlahi* kısa sürede kaybolunca yeni nesillere ulaşma imkânına sahip olamamıştır,
2. Toplum, Ekber Şah'ın fikir yapısını tam olarak kavrayamamıştır
3. *Din-i İlahi*'yi kabul edenler, genelde maddi beklenti ve makam arzusuyla kabul etmişlerdir. Ekber'in ölümüyle bu imkân kaybolmuş ve bu insanlar da dinden uzaklaşmıştır.
4. Ekber Şah'ın meşguliyeti sadece *Din-i İlahi* olmamış, gerek ülke içinde ve gerekse de ülke dışında, birçok kriz ve savaşla iştigali buna engel olmuştur,
5. Ekber'in oğlu Cihangir'in sultan sıfatıyla, diğer sahalarda gösterdiği alâkasını, dine ait olan mevzularda gösterememiştir.
6. 1602 yılında, dinin en mühim unsurlarından olan Ebu'l-Fazl'ın ölümüyle de *Din-i İlahi*, çok önemli bir değerini kaybetmiş, böylelikle kemâlden zevale doğru bir gidiş başlamıştır. Ekber'in ölümüyle *Din-i İlahi*'nin sona erme serencamı süratlenmiştir.
7. Ekber Şah, bu yeni inancı geniş halk topluluklarına kabul ettirmek için icbarda bulunmamış, sadece yakınında bulunan seçkin bir bölüme, kabul ettirmeye gayret etmiştir. *Din-i İlahi*'yi kabul edenlerin adedi, 20'ye bile ulaşmamıştır.
8. *Din-i İlahi*'ye ye girmek bazı prosedürlere bağlı olduğundan, her isteyenin bu dine girme imkânına sahip olamaması sebebiyle mensuplarının adedi artmamıştır.
9. Cihangir döneminde, Cihangirin diğer sahalardaki meşguliyetlerine nazaran Dini ilahiye yönelik daha az meşgul olması ve Sünni Müslümanlara bazı imkânlar sağlaması, *Dini İlahi*'nin hızını azaltmış, bir mânâda çöküşünü başlatmıştır.
10. Evrengzip'in, Ekber Şah'ın tamamen zıddına bir siyaset güderek İslami hükümlerin tatbikinde hassas davranması ve Müslümanları ön plana çıkarması gibi sebeplerden dolayı Din-i İlahi bir daha dirilmemek üzere tarihin arşivlerindeki yerini almıştır. Ekber Şah, ne kadar İslam'a ve Müslümanlara uzak durmuşsa, Evrengzip'te o denli İslam'a ve Müslümanlara yakın durmuştur.
11. İslam ulemasının ve özellikle İmam-ı Rabbani'nin (k.s.) gayretleri, yukarıda zikredilen sebeplerden daha fazla önemi haizdir. Çünkü İmam-ı Rabbani (k.s.), sultanları direkt olarak hedef tahtasına oturtmamış, İslam'ın tekrar eski gücüne dönmesi için kitaplar, mektuplar yazmış, talebe yetiştirmiş, nasihatleriyle halkı aydınlatmış, sertlikten uzak, dikkatli, ama güçlü mesajlarıyla hedefine ulaşmıştır. Dini ilahinin kısa vakitte tarih sahnesinden çekilmesinde en müessir faktör olarak İmamı Rabbaniyi gösterebiliriz.
12. *Din-i İlahi*, birçok dinin bir karışımı olması hasebiyle Müslümanlar, bu dini benimserlerse, bazı Hindu geleneklerini uygulamak zorunda kalacaklar ve böylece dinleri bozulacak; aynı şekilde Hindular da bu dine uyarlarsa Müslüman olacaklarını düşündüler. Dolayısıyla her iki tarafın da *Din-i İlahi*'ye ye yönelişi az olmuştur.

Sonuç olarak Babürlülere'in en tartışmalı ve en cesur sultanı Ekber Şah; siyasi, askeri, iktisadi, dini ve kültürel sahada birçok kayda değer ve köklü reformlar yapmıştır. Dini sahada yaptığı reformlar ve kurduğu *Din-i İlahi* ise, Ekber Şah hakkında müspet ve menfi birçok tenkidin yapılmasına sebep olmuştur. Ekber Şah, yaptığı yenilikler sebebiyle dostları tarafından *Ekber* (en büyük, en yüce); düşmanları tarafından da *Ekfer* (en büyük kâfir) olarak vasıflandırılmış ve kurduğu *Din-i İlahi* sistemi, birçok sebepten dolayı kısa zamanda

kaybolmuştur. Ekber Şah, İslam dinine ve Müslümanlara karşı çok ciddi yanlışlar ve zulümler yapmış bir Sultandır. Bununla beraber, fikir hürriyeti, din hürriyeti ve ortak yaşama dair fikirleri, sonradan gelen Laiklik gibi birçok fikir akımına ve birçok ferdin yetişmesinde ilham kaynağı olmuş ve şu ana kadar bile, kendi hakkında söz ettirmesini bilmiş bir imparatordur

KAYNAKÇA

- Ali K. (1968). [A New History of Indo- Pakistan since 1526](#). Dacca: Pakistan book centre.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Abu al-Fazl. (1998). [Makatabat-i Allami](#). (H. Mansura, Çev.) Delhi: Munshiram Manoharlal.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Agrawal C. (1986). [Akbar And His Hindu Officers. A critical study](#). Jalandhar: Abs Publications.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Ahmed A. (1988). [Discovering Islam, Making Sense of Muslim History and Society: A Theory of Islamic History](#). London and New York: Routledge.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Ahmed A. (1995). [Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları](#). İstanbul: İnsan Yayınları.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Alam M. (1998). [The pursuit of Persian: Language in Mughal politics](#). *Modern Asian Studies*, 2(32), 317-349.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Alam M. (2009). [The Mughals, the Sufi Shaikhs and the Formation of the Akbari Dispensation](#). Cambridge: Cambridge University Press.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- al-Faqi I.-D.-R. (2002). [Bilad al-Hind fi al-'Asr al-Islami mundhu Fajr al-Islam hatta al-Taqsım](#) [Indian Subcontinent during the Islamic Era since the Emergence of Islam until the Partition of India]. Cairo: Dar al-Fikr al-'Arabi.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Ali K. (1968). [A New history of Indo-Pakistan since 1526](#). Dacca: Ali Publications.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Allâmi E. F. (1897). [The Akbarnama](#). (H. Beveridge, Çev.) Bengal: Asiatic Society of Bengal.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Annemarie S. (2001). [İslâm'ın Mistik Boyutları](#). (E. Kocabıyık, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yay.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- B.B.C. (2009). [Mughal Empire \(1500s, 1600s\)](#). Religions.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Badauni A. (1990). [Muntakhabat Tawârikh](#) (Cilt 2). Karachi: Karimsons.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bakar I. (2000). Sejarah & Tamadun Islam di India [Islamic History and Civilization in India]. [A histori of islamic studies in Malaysia](#), 371-393.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Baldick J. (2002). [Mistik İslâm](#). (S. Müftüoğlu, Çev.) İstanbul.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Basuğuy B. (2013). [Babürlü imparatorluğunun Siyasi Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme](#). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 29-48.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bayur H. (1943). [XVI. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Tesebbüsü Ekber Gürkan 1556-1605](#). İstanbul: Devlet Basımevi.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bayur H. (1987). [Hindistan Tarihi, I-III](#). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bayur Y. (1945). [Evrengzip \(Alemgir\) ve Dini Siyaseti Üzerine Bir Deneme](#). *Belleten Dergisi*, 33.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Beveridge H. (2011). [The Emperor Akbar](#). India: Asiatic Society of Bengal.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Birişik A. (2001). [Hint Altkatısı Düşünce ve Tefsir Ekolleri](#). İstanbul: İnsan Yay.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bıyıktay H. (1941). [Timurlular Zamanında Hindistan'da Türk İmparatorluğu](#) (Cilt VIII). İstanbul: T.T.K.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Blochmann H. (1939). [Ekber Asiatic Society of Bengal](#). Bengal.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Bosworth C.E. (1967). [The Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manuel](#). Hardcover: Edingburgh University Press.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Chandra S. (1966). ["Some Aspects of the Growth of a Money Economy in India during the Seventeenth entry"](#) *Indian Economic and Social History Review*. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Chandra S. (2007). [History of Medieval India. New York](#): Orient Black Swan.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Choudhury M. (1997). [The Din-i Ilahi or The Religion of Akbar](#). India.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Cihangir Şah. (2013). [Tarih-i Selim Şah](#). (F. Unan , Dü., & N. Kadim, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef

- Corlier D. (2011). *The Emperor's writings*. India: Thomson Press Limited.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Ebu-l Fazl Allâmî. (1987). *The Akbarnama*. (H. Beveridge,, Çev.) Bengal: Asiatic Society of Bengal.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Eraly A. (2004). *The Mughal Throne, The Saga of India's Great Emperors*. London: Phoenix Publisher.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Eraly A. (2007). *The Mughal Worlds Life In India's last Golden Age*. New Delhi-London and New York: Penguin Books.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Eraslan K. (1993). *Çağatay Edebiyatı, TDV İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Fisher M. (2020). *Babürlüler-Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*. (M. Çalışır, Çev.) İstanbul: Kronik.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Gascoigne B. (1976). *The Great Moghuls. London*: Jonathan Cape Ltd.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Gordon J. (1986). *Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, C.X.* (M. Pekin, Çev.) İstanbul: İletişim Yay.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Greelane. (2022). *Hindistan'ın Rajput Halkı Kimlerdir?* Greelane: <https://www.greelane.com/tr/beşeri-bilimler/tarih-ve-kültür/who-are-the-rajput-195385/> adresinden alındı Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Gümüşioglu H. (2021). *2.Bin Yılın Yenileyicisi Müceddid-i Elfi Sani İmam-ı Rabbani ve Ehl-i Sünnet Davası*. İstanbul: Kayıhan.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Halıcı G. (1995). *Hindistan'da Türklerin Bıraktıkları İzler*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Hamka. (2006). *Sejarah Umat Islam [History of the Muslims]*. Singapore: Pustaka Nasional Pte. Ltd.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Haseni A. (1999). *el İ'lam bi-men fi tarihi'l-Hind mine'l-a'lam*. Beyrut.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Hintze A. (1997). *The Mughal Empire and Its Decline: An Interpretation of the Sources of Social Power*. Ashgate: Ashgate Publishing Limited.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Hodgson M. (1995). *İslam'ın Serüveni - Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih - Ateşli Silah İmparatorlukları ve Modern Devirler* (Cilt 2). İstanbul: İz yayıncılık.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Holland C. (2008). *Akbar and the Mughal State: The Quest for Legitimization in Hindustan*. University of Georgia.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- İmamı Rabbani. (1963). *Mektubat-ı Serife (Cilt 1)*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Ishak A. (1992). *Islam di India, Nusantara dan China [Islam in India, The Malay Archipelago and China]*. Kuala Lumpur: Nurin Enterprise.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Jaffar S. (1972). *Some Cultural Aspects of Muslim Rule in India*. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Jamsari E., Ashari, M., Mohd Nor, M., Adibah, S., Mohd Hafiz, S., İbnor Azli, İ., & Yazid, A. (2017). *Akbar (1556-1605) and India Unification Under The Mughals*. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 8(12), 768-781.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Jaskson R. (2012). *İslâm'da 50 Önemli İsim*. (N. Koltaş, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Karaman H. (1987). *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: İklim Yay.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Kausar A. (1977). *A New History of Indo-Pakistan, Since 1526*. Dacca.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Khan I. (1973). *The political biography of a Mughal noble, Munim Khan Khan-i Khana*. India: Aligarh Muslim University, Orient Longman Ltd.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Khawaja N. (1973). *Tabakat-i Akbari* (Cilt 3). The Asiatic Society.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Kılıç E. (1994). *"Ekber Sah" Diyanet İslâm Ansiklopedisi*" (Cilt 10). İstanbul: Diyanet Yayınları.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Konukçu E. (1986). *Ekber Sah*. 12 22, 2021 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ekber-sah> adresinden alındı
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Konukçu E. (1997). *Hân-ı Hânân*. (T. İ. ansiklopedisi, Dü.) İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Konukçu E. (1998). *HÜMÂYUN*. (T. İ. Merkezi, Düzenleyen) 01 04, 2022 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Kulke H, Rothermund, D. (2016). *A History of India*. New York: Routledge.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Lügati, K. (2022, 02 10). *heterodoks*. Kubbealtı Lügati: <http://www.lugatim.com/s/heterodoks> adresinden alındı
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Maverdi. (1990). *el-Ahkamü's-sultaniye*. (E. H. Ali, Dü.) Beyrut.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Merçil E. (1991). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: T.T.K. yay.
Indexed at, [Google Scholar](#) CrossRef
- Moin A. (2009). *Challenging the Mughal Emperor: The Islamic Millennium according to 'Abd al-Qadir Badayuni*. B. Metcalf içinde, *Islam in South Asia in Practice* (s. 390-402). Princeton: Princeton University Press. doi:<https://doi.org/10.1515/9781400831388-041>
[Indexed at](#), [Google Scholar](#) CrossRef
- Neill S. (2004). *A History of Christianity in India: The Beginnings to AD 1707*. Cambridge: Cambridge University Press.

- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Nizami K. (2009). [Akbar and Religion](#). Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Nizamülmülk. (1981). [Siyasetnâme](#). (N. Bayburtlugil, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Nur A. (2017). The Contribution Of Din-i-İlahi Towards The Life And Culture. *international conference the community Development in ASEAN* (s. 79-93), Sumatra.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Prasad C. (2021). [Ruling Administration of Akbar And His Religious Policies – A Historical Perspective](#). *international journal of Multidisciplinary Educational Research*, 28-35.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Qureshi I. (1987). [Akbar: The Architect of the Moghul Empire](#). Delhi: Idarah-i-Adabiyati-Adabiyati-i Delhi.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Richards J. (1981). [Mughal state finance and the premodern world economy. Comparative Studies in Society and History](#) (Cilt 2). Cambridge: Cambridge University Press.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Richards J. (1937). [The Cambridge History of India, Mughal Period](#) (Cilt III-IV). London: Cambridge University Press.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Roux J. (2015). [Türklerin tarihi](#). (A. Kazancıgil, Çev.) İstanbul: Kalcı Yayinevi.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Roychoudhury M. (1941). [The Din-i-İlahi or the Religion of Akbar](#). Calcutta: University of Calcutta.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Sharma S. (1940). [Mughal Empire in India: Akbar's Din-i-İlahi](#). Bombay: Karnatak Publishing House.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Shivram B. (2008). [Işgirdars in the Mughal Empire during the Reign of Akbar](#). Delhi: Manohar.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Sivrioğlu U., & Yılmaz, M. (2015). [Tarihsel Bir Vaka Çalışması: Siyasal Çoğulculuk Bağlamında Ekber Şah'ın Yönetim Anlayışı](#). *Akademik Bakış Dergisi*, 508-519.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Smith V. (1919). [Akbar the great Mogul](#). Oxford: One World Publications.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Streusand D. (2011). [Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids and Mughals](#). Philadelphia: Westview Press.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Şahin H. (2019). [Orta Çağ Hindistan'ında Yönetim: Bayram Han'ın Ekber Şah'a Etkisi](#). DOI: 10.21547/jss.492477. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 3(18), 1194-1204. doi:DOI: 10.21547/jss.492477
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Şarkpuri M. (1978). [İkinci Bin Yıllm Yenileyicisi İmam Rabbani](#). (A. Genceli, Çev.) Konya: İslami Neşriyat.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Tarih Bilgi.org. (2022, 02 05). [Kast Sistemi Nedir? Kısaca Hint Kast Sistemi ve Özellikleri](#). TARIHİBİLGİ.ORG: <https://tarihbilgi.org/kast-sistemi/> adresinden alındı
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Thohir A., & Kusdiana, A. (2006). [İslam di Asia Selatan \[Islam in South Asia\]](#). Bandung: Humaniora.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Tosun N. (2018). [İmam-ı Rabbani'nin Hayatı, Görüşleri ve Eserleri](#). *Uluslararası İmam-ı Rabbani Sempozyumu Tebliğleri* (s. 47-60). İstanbul: Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı Yayınları.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Vincent A. (1917). [Akbar the Great Mogul](#). London: Clarendon Press.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Wheeler M. (1960). [The cambridge histori of India](#). London: CUP Archive.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Wikipedi. (2022, 02 10). [Sati \(ritüel\)](#). Wikipedi Özgür Ansiklopedi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sati_\(rit%C3%BCel\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sati_(rit%C3%BCel)) adresinden alındı
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef
Yurtaydın G. (1982). [İslam Tarihi Dersleri](#). Ankara.
- [Indexed at,](#) [Google Scholar](#) CrossRef